İNANÇ KİTAPLARI SERİSİ - 3

MELEKLERE İMAN

PROF. DR. KAMİL GÜNEŞ

DİB YAYINLARI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI – 1074
İLMİ ESERLER : 178
İNANÇ KİTAPLARI SERİSİ – 03

Genel Koordinatör
Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR

Yayın Yönetmeni
Dr. Yüksel SALMAN

Koordinasyon
Yunus AKKAYA

Editör
Prof. Dr. Bekir TOPALOĞLU

İmlâ
Yrd. Doç. Dr. İsa KAYAALP

Baskı Takip
Mahir KILINÇ

Grafik & Tasarım
Emre YILDIZ
Mücella TEKİN

1. Baskı, Ankara 2017

ISBN 978-975-19-6296-6
2017-06-Y-0003-1074
Sertifika No: 12931

Baskı
Tayfun Medya Org. Tan. Yay. Ltd. Şti.
Tel: (0 312) 285 14 10

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 09.05.2013/29

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: (0 312) 295 72 93 – 94
Faks: (0 312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış

Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel: (0.312) 295 71 53 - 295 71 56
Faks: (0.312) 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

İNANÇ KİTAPLARI SERİSİ - 3

MELEKLERE İMAN

PROF. DR. KAMİL GÜNEŞ

DİB YAYINLARI

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser
a. mlf. : aynı müellif, aynı yazar
b. : bin, ibn
bk. : bakınız
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
md. : maddesi
ö. : vefatı, ölümü
s. : sayfa
ts. : tarihsiz
vb. : ve benzeri
v.dğr. : ve diğerleri
yy. : baskı yeri yok

TAKDİM

İslâm dini kategorik olarak inanç, ibadet ve ahlak olmak üzere üç alandan oluşur. İman alanı temel alan olup, diğer ikisi bunun üzerine kurulur. Sorunlu bir iman alanı sağlıklı bir ibadet ve ahlak hayatı ortaya koyamaz. Kur'ân-ı Kerim'in sıklıkla imana vurgu yapması, hemen her vesile ile ulûhiyete dikkat çekmesi; kıyamet, ahiret, hesap, cennet ve cehennem gibi konulara göndermede bulunması bundan dolayıdır. Yüce Allah'ın iman edenlere seslenerek, "Ey müminler, iman ediniz" diye başlayan şu ayeti, iman alanının müminler için her zaman canlı tutulması gerektiğine işaret eder: "Ey iman edenler! Allah›a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah›ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse derin bir sapıklığa düşmüş olur." (Nisâ 4/136).

Toplumu din konusunda aydınlatmak, İslâm'ın inanç, ibadet ve ahlakla ilgili işlerini görmekle yükümlü olan Diyanet İşleri Başkanlığı, bugüne kadar yayımladığı eserlerde, doğrudan veya dolaylı olarak inanç konularına yer vermiş ve önemli faaliyetler gerçekleştirmiştir. Ancak bu alanın hem sürekli beslenip güçlendirilmesi gereken bir alan olması hem de her seviyeden insanımızın yararlanabileceği orta hacimde temel bir kitap ile imanın altı esasından oluşan bir setin hazırlanmasının yararlı olacağı düşünülmüştür.

Bu ihtiyaçtan hareketle Din İşleri Yüksek Kurulu, Dini Yayınlar Genel Müdürlüğümüzle işbirliği yaparak bir proje hazırlamış, önce bu kitapların içerik, yöntem, dil ve üslup özelliklerini belirlemiş, sonra da hayatını akaid ve kelâm alanına vakfetmiş Prof. Dr. Bekir Topaloğlu'nun editörlüğünde liyakatli kalemlerle görüşerek projeyi hayata geçirmiştir.

İslâm'ın temel bilgi kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim ve hadislere dayanan, gerekmedikçe felsefi ve teolojik tartışmalara girmeyen, bir bütün hâlinde İslâm inanç esaslarını önümüze koyan bu eserlerin yararlı olmasını diliyor, emeği geçen hocalarımıza teşekkür ediyoruz.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

ÖN SÖZ

İslâm inancının altı temel ilkesinden birini melekler teşkil eder. Gaybî ve ruhanî varlıklar olan melekler hakkında ancak vahiy yoluyla bilgi edinilebilir. Bu sebeple onların nasıl bir yaratılışa sahip oldukları, çeşitleri ve görevleri gibi hususlar merak edilegelmiştir. Melekler gibi gaybî ve ruhanî varlıklar olan cinler ve şeytanlar hakkında da gerçek mevcudiyetlerinin bulunup bulunmadığı, özellikleri ve insanlarla ilişkileri ile ilgili farklı açıklamalar yapılmıştır.

Elinizdeki kitabın temel amacı melekler hakkında dinî kaynaklara dayalı bilgi vermektir. Eserin birinci bölümünde meleklerin varlıklarının gerçek olduğu, kendilerine ait bazı niteliklerinin bulunduğu, çeşitleri ve görevleri gibi konulara yer verilmiştir. Ayrıca insanlarla melekler arasındaki ilişkiler ve melek inancının hayatımıza yansımaları gibi hususlar ele alınmıştır.

Kitabın diğer bölümlerinde meleklere imanla doğrudan ilgili olmayan ancak "görünmeyen varlıklar" olması bakımından işlenmesinde fayda mülâhaza edilen cinler ve şeytan konusuna yer verilmiştir.

Bu çerçevede ikinci bölüm cinlere ayrılmıştır. Burada cinlerin varlıklarının da gerçek olduğu, mahiyet ve özellikleri üzerinde durulmuş, cinlerin insanlarla ilişkileri hususu da bu bölümde işlenmiştir.

Üçüncü bölümde ise şeytan konusu ele alınmıştır. Şeytanın mahiyeti, Hz. Âdem ile olan kıssası, şer odaklı bir varlık olarak insanlara yönelik hedefleri ve yaptıkları, yaratılışının hikmeti ve kıyamet günündeki durumu bu bölümde incelenmiştir.

Duyularla algılanamayan melek, cin ve şeytan konularında doğru bilgiyi Hz. Peygamber'den öğrenmek durumunda olduğumuz kesindir. Gerek Kur'ân-ı Kerim gerek hadîs-i şerifler, gaybla ilgili hususlarda -şüphe yok ki- müslümanlar için en sağlıklı bilgi kaynaklarıdır. Biz de kitabımızın içeriğini bu çerçevede oluşturmaya çaba gösterdik, akla gelebilecek sorulara Kur'an, hadis ve akıl bağlamında cevap bulmaya çalıştık. Kitabın faydalı olmasını Cenâb-ı Hak'tan niyaz ederim.

Prof. Dr. Kamil GÜNEŞ
Konya

GİRİŞ

I. Melek İnancı

İnsanoğlu açısından varlıklar beş duyu ile bilinebilen ve bilinemeyen şeklinde iki kısma ayrılır. Meleklere iman, tıpkı âhirete ve ilâhî kitapların indirilişine inanmak gibi tecrübeyle veya düşünerek varılacak bir sonuç değildir. Bu ve benzeri konuların bilinmesi ve benimsenmesi ancak Allah'ın peygamberleri aracılığıyla haber vermesiyle mümkündür. Müslümanlar olarak biz, "âmentü esasları" diye bildiğimiz altı esasa bağlıyız. Bu, inanacağımız şeylerin tamamının altı şeyden ibaret olduğu mânasına gelmez. Şüphe yok ki biz, Hz. Peygamber'in Allah'tan vahiy yoluyla getirdiği kesin olarak bilinen her hususa tereddütsüz iman ederiz.

Bazı hadislerde kelime-i tevhidi söyleyerek Allah'a iman edenin kurtuluşa ereceği bildirilir.[1] Bu, doğru ve kusursuz bir Allah inancının diğer iman esaslarını da içine aldığı anlamına gelir. Aksi takdirde sadece Allah'a inanan birinin, diğer inanç esaslarını kabul etmese de kurtuluşa ereceği düşünülmüş olur. Halbuki melekleri, Allah'ın gönderdiği kitapları, peygamberleri ve âhiret gününü inkâr edenlerin doğru yoldan uzaklaşmış bir anlayışa sahip oldukları bizzat Kur'an tarafından belirtilmektedir: "Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman ediniz. Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr eden kimse derin bir yanlışlığa düşmüş olur."[2]

Âhiret hayatının varlığı da bize peygamber aracılığıyla bildirilmiştir. Dolayısıyla melek, kitap ve âhiret inancının peygamber inancıyla doğrudan bağlantısı vardır. Olmuş ve olacak her şeyin bilgisi, hükmü ve takdiri anlamındaki kazâ-kader inancının Allah inancıyla ilişkisi açıktır. Sonuç olarak "lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah" diyen bir kimse hem altı inanç esasını hem de Hz. Peygamber'in Allah katından getirip tebliğ ettiği her şeyi tasdik etmiş olur.

Meleklerin ikinci sırada zikredildiği "âmentü" metnindeki altı temel inanç esası şöyledir:[3] Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret hayatına, ayrıca kazâ ve kadere iman. Biz bu çalışmamızda meleklere iman konusunu ele almaya çalışacağız.

II. Melek Kavramı ve Meleklere İman

Sözlükte **melek** kelimesi "haber getiren, elçi, dirayetli güçlü ve kuvvetli" gibi mânalara gelir.[4] Allah'ın mesajını ve emirlerini taşımak, O'nun buyruklarını yerine getirmekle görevli oldukları, bunun için de güçlü bir yönetime sahip bulundukları için kendilerine bu isim verilmiş olmalıdır. Melek kelimesinin

çoğulu **melâike**dir ve Kur'ân-ı Kerim'de pek çok yerde geçmektedir.

Terim mânasında melek, "Allah'ın emirlerine tam olarak itaat eden iyi nitelikteki ruhanî varlık" şeklinde ifade edilir.[5] Bu tanım onların mahiyetleri ve nasıl bir varlık olduklarından çok, kendilerini diğer varlıklardan ayıran özellikleri belirtilerek yapılmıştır. Çünkü meleklerin mahiyetini ve bütün yönlerini bilen sadece Allah'tır. Kendilerini diğer varlıklardan ayırt edici özelliklerine bakarak bir tanımlamada bulunacak olursak melekler, değişik şekillerde görülebilen, zor görevleri yerine getiren, Allah'a itaatten asla ayrılmayan, erkeklik veya dişilikleri olmayan, nurdan yaratılmış, insanlarca algılanamayan, Allah'ın çok değerli kullarıdır.[6]

İslâm düşünce geleneğinde varlıklar, öncesi ve sonu olmayan (ezelî ve ebedî) "kadîm" ile sonradan olan mânasında "hâdis" şeklinde ikiye ayrılır. Kadim olan sadece Allah Teâlâ'dır, diğer bütün varlıklar sonradan yaratılmıştır, hâdistir. Sonradan olan varlıklar, insanoğlu açısından bakıldığında fiziksel olarak algılanabilen ve algılanamayan diye ikiye ayrılır. İnsanın kendisi ve etrafında görüp gözlemleyebildiği varlıkların mevcut olup olmadığı tartışma konusu değildir. Belli bir hacmi, yoğunluğu, maddî yapısı olmayan ve duyularla algı alanına girmeyen varlıklar ise gayb alanıyla ilişkilidirler. Bu tür varlıklar ancak peygamberin haber vermesiyle bilinebilir. İşte iman meselesi bu varlıklar üzerinde cereyan etmektedir. Fizikî alanın dışındaki varlıklar da kendi aralarında yüce değerlere sahip olanlar ve fazileti daha az veya değersiz olanlar olmak üzere iki gruba ayrılır. Melekler birinci, cin ve şeytan ise ikinci grupta değerlendirilir.

İslâm dininde melek denilince, önce elçi olarak peygamberlere gönderilen, sonra da evren ve insanlar üzerinde Allah'ın izniyle tasarrufta bulunan ve O'nun emirlerini yerine getiren güç sahibi mânevî varlıklar akla gelmektedir.

Dinimizin temel kaynağını teşkil eden Kur'ân-ı Kerim'de meleklere imanın gerekliliği açıkça belirtilmiş, onların varlığına inanmamak dinin gösterdiği ana ilkelerden uzaklaşma olarak nitelendirilmiştir. Bu hususla ilgili bazı âyet-i kerimelerin mealleri şöyledir: "Peygamber, rabbi tarafından kendisine ne vahyedildi ise hepsine iman etti, müminler de iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine gönülden bağlanıp, 'Biz, Allah'ın elçileri arasında ayırım gözetmeyiz' dediler."[7]

"Şunu iyi biliniz ki iyilik, yönünüzü doğuya veya batıya çevirmekten ibaret değildir. Asıl iyilik kişinin Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaplara ve peygamberlere inanmasıdır."[8]

Melekler, var oldukları halde insanlar tarafından görülememektedir, çünkü onlar nurdan yaratılmıştır. Bununla birlikte meleklerin varlığına inanıyoruz, onların mevcudiyetini Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerim'de haber vermiş, Peygamber Efendimiz de melekleri hem görmüş hem de kendileri hakkında bilgi vermiştir. Allah Teâlâ'nın ve Resûl-i Ekrem'in bildirdiği her şey şüphe yok ki doğrudur.

Melekleri inkâr etmek, dinî bakımdan bağışlanabilir bir davranış değildir. Meleklere iman peygamberlere iman, melekleri inkâr etmek peygamberleri inkâr etmek demektir. Bu inkâr da kitapları ve âhiret gününü inkâr anlamına gelir. Şu halde peygamberlere, onların vahiy yoluyla getirdiği hükümlere ve kitaplara inanmadan önce, vahyi ve kitapları onlara ulaştıran meleklere kesin olarak iman

etmek gerekir. Bu husus, hem dinî hem de mantıkî bir zorunluluktur. İman halkasında böylesine önemli konumundan dolayı olacaktır ki melekleri inkâr, Kur'an'da Allah'ı inkârdan hemen sonra zikredilmiştir.[9] Bir âyette de şöyle buyurulmaktadır: "Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil'e ve Mîkâil'e düşman olan kimse iyi bilsin ki Allah da inkâr edenlerin düşmanıdır."[10]

Müslim, "Îmân", 153.

en-Nisâ 4/136.

el-Bakara 2/177 ve Nisâ 4/136; âyetlerde zikredilen iman esaslarını hadîs-i şeriflerde de topluca görmekteyiz; meselâ bk. Müslim, "Îmân", 1; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 16; Tirmizî, "Îmân", 4; İbn Mâce, "Mukaddime", 9.

Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, IV, 166; Cevherî, *es-Sıhâh*, IV, 1611, "m-l-k" md.; Ali Erbaş, "Melek", *DİA*, XXIX, 37; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 398.

Özervarlı, "Melek", *DİA*, XXIX, 40;

Teftâzânî, *Şerhu'l-Mekâsıd*, V, 62.

el-Bakara 2/285.

el-Bakara 2/177.

en-Nisâ 4/136.

el-Bakara 2/98.

BİRİNCİ BÖLÜM

MELEKLERİN VARLIĞI VE MAHİYETİ

III. Meleklerin Varlığı

Melekler nuranî ve ruhanî varlıklardır. Bu sebeple onları duyu organlarıyla algılayamadığımız gibi duyu verilerine dayanan aklın istidlâliyle de bilemeyiz. Şu halde onların varlığını sadece peygamberlerin verdiği haberlerden öğrenebiliriz.

Meleklerin duyu organları ve akıl yoluyla idrak edilemeyip sadece vahiyle bilinmesi, onların varlığı hakkında şüphe duymamızı gerektirmez. Aslında sağlıklı bir şekilde akıl yürütebilen kişiler meleklerin varlığını yok sayamaz. Çünkü bir şey bize görünmediği için yok sayılmaz; bu durumda varlık, algılayabildiğimiz alana hapsedilip onun dışındakiler yok sayılmış olur. Bu ise kişinin evrendeki bütün varlıkları kendi düzeyine sıkıştırması anlamına gelir. İnsanoğlunun evren hakkında bilmediği hususların ne kadar çok olduğu, hatta bilmediklerinin yanında bildiklerinin bir hiç konumunda bulunduğu gerçeği de, duyularla bir şeyin yokluğunu iddia etmemize engel olur.

Pozitif bilimlere dayanarak meleklerin yokluğu ileri sürülemez. Çünkü melekler pozitif bilimlerin yöntemleriyle bilinebilecek türden varlıklar değildir; onların mevcudiyeti fizik ötesidir. Bir şeyin bilimle ispatlanan hususlardan olmayışı, o şeyin yok olduğu anlamına gelmez. Bugün biz, varlıklarını pozitif bilimlerin ispat edemediği bilinç, ruh, nefis ve akıl gibi pek çok şeyin varlığını kabul etmekteyiz. Hatta maddî varlıklar olarak bildiğimiz göz, el, kulak ve benzeri organlarımızın bile maddî boyutları yanında, görünmeyen bazı mânevî güçlere sahip olduklarını biliyoruz. Meselâ gözümüz maddîdir, görülen şeyler de maddîdir, ancak “görme” denilen olay maddî bir unsur değildir. Kulağımız maddîdir, elle tutulur, gözle görülür. İşitilen şeyler de maddîdir, maddî olan bir varlıktan ses gelmektedir. Ancak “işitme” denen olayı biz ne görüyor ne de duyuyoruz. Elimiz maddî bir yapıdır, onun da varlığından şüphe etmiyoruz, elimizle tuttuğumuz şeyler de maddî niteliklidir. Bununla birlikte “güç” veya “tutma” denen şeyin maddî bir karşılığı yoktur. Bütün bu maddî yapılarımızın ürettiği söz konusu sonuçların hepsi mânevî kimliklidir, biz bunları zihnen var kabul ediyoruz.

Meleklerin varlığı akılla çelişmez, ancak bu husus bir peygamberin haber vermesi olmadan da doğrudan akılla ispat edilemez. Çünkü insanın gözü ve diğer duyu organları her şeyi görecek ve algılayacak tarzda yaratılmamıştır. Meselâ biz, çıplak gözle çok küçük varlıkları göremediğimiz gibi, etrafımızda varlığından emin olduğumuz bazı şeyleri de görememekteyiz: Havayı, ruhumuzu, aklımızı, tellerden geçen elektriği göremeyişimiz gibi. Şu halde öncelikle meleklerin varlığının gayb konularından biri olduğunu söylemeliyiz. Müminler, peygamberlerin verdiği gayb haberlerine onların mahiyetlerini tam olarak kavramasalar da iman ederler. Nitekim bu hususa işaret etmek üzere Kur’ân-ı

Kerim'de şöyle buyrulur: "Onlar gayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar."[11]

Şunu da bilmeliyiz ki İslâm inançları arasında aklın varlığını idrak edemediği, mahiyetini kavrayamadığı şeyler olabilir. Bir şeyin akılla idrak edilememesi o şeyin varlığının imkânsız olduğu mânasına gelmez. Nitekim Allah'ın varlığı da böyledir, biz O'na inanırız, fakat duyularımızla algılayamayız.

Melekler insanlar yaratılmadan önce halkedilmiştir. Zira ilk insan Hz. Âdem henüz yokken Cenâb-ı Hak meleklere, "yeryüzünde bir halife yaratacağını"[12] bildirmiş, onlar da kendilerince buna itiraz etmişlerdir. Bu âyet-i kerîme meleklerin, Hz. Âdem'den, dolayısıyla insan türünden önce bulunduğunu göstermektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de meleklerin hangi unsurdan yaratıldıkları, mahiyetlerinin nelerden ibaret olduğu konusunda herhangi bir açıklama yer almamaktadır. Hz. Âişe'den rivayet edilen bir hadise göre melekler nurdan, cinler ateşten, Hz. Âdem ise topraktan yaratılmıştır.[13] Meleklerin gerçek kimlik ve yapılarıyla ilgili bazı farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ancak onların gaybî varlıklar olduğunu, gerçek mahiyetlerinin insanlar tarafından bilinemeyeceğini, bu sebeple meleklere bize bildirildiği şekilde inanmanın yeterli olduğunu söylemek en isabetli bir hüküm konumundadır.

Bununla birlikte meleklerin aslî mevcudiyetlerinin bulunmadığı, Kur'an'da ve hadislerde melek olarak zikredilen varlıkların tabiatta var olan birtakım maddî kuvvetler veya Allah'ın güçleri olduğu iddiası da kabul edilemez. Bu iddiaya göre tabiatta ne varsa "Allah'ın gücü" şeklinde anlaşılması gerekir. Meselâ aslında Cebrâil diye bir varlık yoktur, Cebrâil, "Allah'ın insanla konuşması" demektir, Azrâil de O'nun hayatı durduran gücü mânasına gelir. Buna bağlı olarak Allah'ın diğer melekleri de O'nun tabiat ve kâinat üzerindeki kuvvet ve tasarruflarıdır. Ancak bu tür iddiaların benimsenmesi mümkün değildir. Çünkü Kur'an'da meleklerin insanlardan önce yaratıldıkları, Allah'ın onlarla konuştuğu, kendilerine yeryüzünde bir halife yaratacağını bildirdiği[14], Hz. İbrâhim, Lût, Zekeriyyâ ve Hz. Meryem'le konuştukları[15], cehennemliklerle de âhiret gününde konuşacakları[16], kanatlarının bulunduğu[17]... anlatılmaktadır. Bütün bu ve benzeri ilâhî beyanlar, meleklerin birer gerçek varlık olduklarını göstermektedir.

Vahyi "güçlü, kuvvetli, itibarlı ve güvenilir elçi" olan Cebrâil'in indirdiğini belirten âyetlerde, "Cebrâil" veya "er-Rûhu'l-emîn" ifadelerinin yerine "Allah'ın konuşması" şeklinde bir tevil ileri sürmek mümkün değildir. Meselâ "O (Kur'an), şüphesiz değerli, güçlü ve arşın sahibi nezdinde itibarlı, orada (meleklerce) sözü dinlenen ve kendisine güven duyulan bir elçinin getirdiği sözdür"[18] mealindeki âyetlerde, bizzat vahiy getiren hayat sahibi, akıllı ve şuurlu bir varlık olarak melek yerine, sadece Allah'ın emirlerinin kastedildiğini iddia etmek, âyetlerin açık ve net anlamlarından keyfî olarak uzaklaşma sonucunu doğurur. Böyle bir şeyi câiz görmek, kelâm ve fıkıh usulü açısından doğru olmadığı gibi bütün dinî değerleri sembolik ifadelere indirgeme sonucuna götürür.

Meleklerde Allah'ın kendilerine vermiş olduğu olağanüstü güçlerin bulunması, onların canlı birer varlık değil de Cenâb-ı Hakk'ın evrendeki güçleri oldukları

anlamına gelmez. Aksi takdirde melekleri Allah'ın emirlerini yerine getiren varlıklar değil de O'nun emirleri, kuvvet ve güçleri olarak görmek gerekir. Bu durumda ise pek çok âyetin anlaşılması imkânsız hale gelir.

Bu sebeplerle son dönemlerdeki "ilmî tefsir" anlayışının da etkisiyle meleklerin rüzgâr, şimşek gibi tabiat güçleriyle özdeşleştirilmesi, evreni mekanik bir işleyişe indirgeme sonucunu doğurur. Aynı zamanda bu anlayış, dinin özünde bulunan aşkınlığın ve madde ötesi âlemin ortadan kalkmasına, mânevî rehberlik ve örneklik fonksiyonunun daraltılıp etkisiz hale getirilmesine yol açar.

Kâinatın sadece beş duyunun kapsamına giren nesnelerden oluşmadığı, maddî alanın mükemmel bir işleyiş için tek başına yeterli sayılamayacağı ve ruh gibi görünmeyen varlıklar sayesinde maddenin canlılık kazandığı inancını benimseyenler, âyet ve hadislerde Allah'ın mahlûkatı sevk ve idare etmesine aracılık ettiği bildirilen melek türünün duyular üstü gerçek bir varlık olduğunu da kabul ederler.[19]

IV. Meleklerin Kanatları

Kur'ân-ı Kerim'de meleklerin vasıfları hakkında verilen en açık bilgi onların kanatlı olduklarıdır: "Gökleri ve yeri yoktan var eden, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamdolsun. O, yaratmanın boyutlarını dilediği kadar genişletir. Şüphesiz Allah her şeye güç yetirendir."[20]

Bu âyet-i kerîmede meleklerin kanatlarından, onların elçilik görevleriyle bağlantılı bir şekilde söz edildiğinden "kanat" veya "kanatlar" ifadelerinin, meleklerin süratle hareket etme ve uçma özelliklerini belirtmenin yanı sıra farklı elçilik görevlerine birer işaret olarak da algılanması mümkündür. Kur'an'da meleklere nispet edilen kanatları kuş ve diğer varlıkların kanatlarına, ayrıca bu varlıklardan esinlenerek yapılmış uçak vb. araçların kanatlarına benzetmek doğru değildir. Çünkü kanat denilince insan zihnine belli bir şekil gelir. Melekler duyu organlarıyla algılanamayan varlıklar olduğuna göre onların kanatlarının mahiyeti bilinemez.

Âyette meleklerin kanatlarının çokluğundan söz edilmiş olması, onların güç, kudret ve süratlerinin derecesini gösterse de, bunun sadece sembolik bir anlam taşıdığını ileri sürmek de isabetli değildir. Çünkü âyet ve hadis metinlerini anlamaya çalışırken şu yöntemi izlemek önemlidir: Ele alınan âyet veya hadisin metni sözlük anlamıyla anlaşılıyorsa, bu mânayı terk edip mecazi anlamıyla değerlendirmek isabetli değildir. Buna mukabil metnin, sözlük anlamıyla anlaşılması imkânsız ise o takdirde mecazi yorumlar yapmak uygun olur.

V. Meleklerin Görülmesi

Melekler, nuranî ve ruhanî varlıklar olduklarından gözle görülmez, duyularla algılanamazlar. Ancak bu, onların hiçbir şekilde görülmedikleri ve algılanmadıkları anlamına da gelmez. Allah'ın seçkin kulları olan peygamberler melekleri aslî yapılarıyla görebilirler. Bunun yanında melekler, Allah'ın izniyle insanların görebileceği bir şekle bürünerek de gelirler; o sırada peygamberle birlikte bulunanlar onları bu halleriyle görür.

Kur'ân-ı Kerim'in yanı sıra hadis rivayetlerinde de meleklerin farklı kılıklarda insanlar arasında göründüklerine dair epeyce bilgi yer alır. Şimdi, meleklerin insan şekline girip Hz. İbrâhim'i ziyaret etmelerini örnek olarak sunalım: "(Ey peygamber!) İbrâhim'in ağırladığı değerli misafirlerle ilgili kıssa hakkında bilgin var mı? Vaktiyle melek misafirler İbrâhim'in kapısını çalıp ona selâm verdiler. İbrâhim de onların selâmına karşılık verdi ama içinden, 'Bunlar tanıdık bildik kimseler değil dedi. Sonra İbrâhim hemen eşinin yanına geçti ve semiz dana etinden yapılmış bir yemek getirdi. Yemeği misafirlerinin önüne koyup, 'Buyurmaz mısınız' diye ikram etti. (Onların yemeğe el sürmediklerini görünce bu) tuhaf hâallerinden dolayı içine korku düştü. Misafirler İbrâhim'e, 'Korkma!' dediler ve ona büyüdüğünde rabbini hakkıyla bilip tanıyacak bir oğul müjdesi verdiler."[21]

Kur'an'da inkârları ve cinsel sapıklıkları sebebiyle Lût kavmini cezalandırmak üzere görevlendirilen meleklerle Lût aleyhisselâm arasındaki konuşmada şöyle bildirilmiştir: "Elçilerimiz (meleklerimiz) kendisine geldiklerinde Lût, onları gözü dönmüş kavminin edepsizliklerinden koruyamama endişesiyle tasalandı, ne yapacağını şaşırdı, çaresizlik içinde eli kolu bağlandı. Bunun üzerine melekler ona:, 'Korkma, üzülme! Biz, seni ve karın dışındaki bütün aileni helâkten kurtaracağız, karın ise geride kalıp helâk olanlar arasında yer alacak' dediler."[22]

Peygamber Efendimize de vahiy meleği Cebrâil'in defalarca insan şeklinde geldiğini, hatta bu gelişlerin bir kısmına sahâbenin de şahit olduğunu hadis rivayetlerinden öğrenmekteyiz. Cebrâil, Hz. Peygamber ashabın arasında iken gelerek kendisine iman, İslâm ve ihsandan, ayrıca kıyamet alâmetlerinden sorduğunu bildiren hadis bunun örneklerinden biridir. Bu hadise göre orada bulunan sahâbîler insan şeklinde gelen Cebrâil'i görmüşler, fakat onun Cebrâil olduğunu fark edememişlerdir. Resûlullah'ın kendilerine durumu bildirmesinden sonra gelenin bir melek olduğunu anlamışlardır. [23]

Hz. Âişe'den nakledilen bir hadiste Resûl-i Ekrem, vahyin geliş şekillerini anlatırken meleğin bazen insan suretine girerek Allah'ın mesajını getirdiğini bildirmektedir.[24] Cebrâil'in Resûlullah'a bu tür gelişlerinde genellikle yakışıklı ve genç bir sahâbî olan Dihye b. Halîfe el-Kelbî'nin suretine bürünerek gelirdi.[25]

Kur'an'da özellikle Hz. Meryem'den söz eden bazı âyetlerde meleklerin ona göründüğü bildirilmektedir.[26] Bu husus gayb haberlerindendir.[27] Hz. Peygamber bunu vahiy aracılığı ile Allah'tan almıştır, biz de onun vasıtasıyla bilgi sahibi olmakta ve doğruluğuna kesin olarak inanmaktayız.

Cibrîl'in Hz. Peygamber insanların arasında iken onlara görünmeksizin vahiy getirdiğinin örnekleri ise pek çoktur. Bir keresinde Resûlullah, Hz. Âişe'ye, "Ey Âişe! Bak, Cebrâil şimdi burada, sana selâm söylüyor" diye buyurmuş, o da, "Allah'ın selâm, rahmet ve bereketi onun da üzerine olsun" şeklinde karşılık vermiş, ayrıca Hz. Peygamber'e, "Benim görmediğim şeyleri sen görüyorsun" demiştir.[28]

Resûl-i Ekrem, Cebrâil'i aslî suretinde de görmüştür. Hz. Âişe, Necm sûresinde yer alan, "(Kur'an'ı) ona, üstün güçlere sahip, muhteşem görünümlü (Cebrâil)

öğretti. O, en yüksek ufukta bulunuyorken (aslî suretine girip) doğruldu" meâlindeki âyetlerin[29] açıklamasını yaparken, Hz. Peygamber'in Cebrâil'i daha önceleri insan suretinde gördüğünü, fakat bu defa onu yaratıldığı asıl suretiyle, görünebilen bütün alanı kaplamış olarak görmüş olduğunu ifade etmektedir. Abdullah b. Mes'ûd da, Resûlullah'ın Cebrâil'i aslî şekliyle ve altı yüz kanatlı olarak gördüğünü nakletmiştir.[30] İbn Mes'ûd'un "Cebrâil'in altı yüz kanatlı olduğunu söylemesi" onun kendi kendine bilebileceği bir şey değildir. Dolayısıyla bu tür bir bilginin kaynağının ancak Hz. Peygamber olduğuna hükmedilir.

İlâhî mesajın yeryüzündeki son muhatabı olan ve bunu insanlara ulaştırması için seçilmiş bulunan son peygamberin ve diğer peygamberlerin meleklerle doğrudan iletişim kurmaları, onlarla konuşmaları gibi hususlar tarafımızdan anlaşılması zor görünse de aslında bunların tabii karşılanması gerekir. Allah Teâlâ kullarından dilediğine, dilediği şekilde ve dilediği kadarıyla vahyini iletir, şüphesiz O'nun her şeye gücü yeter. Peygamberlerin dışında kalan insanların melekleri şekil değiştirmiş halleriyle fizikî olarak görmeleri ise özel ve nâdir durumlarla sınırlı olup müjdeleme veya ceza verme gibi görevler çerçevesinde gerçekleşmiştir.[31]

Meleklerin, Allah'ın yardımıyla, zorda kalan müminlere görünmeden destek verdikleri âyetlerle sabittir. Bu konuyla ilgili âyetlerden birinin meali şöyledir: "(Allah müminlere yardım eder). Nitekim O, (düşmandan daha) zayıf durumda iken Bedir'de de size yardım etmişti. Şu halde Allah'a itaatsizlikten sakının ve böylece O'nun bunca lütfuna minnettarlığınızı gösterin! O zaman sen müminlere, 'Birbiri ardınca indirilecek üç bin melekle rabbinizin size yardım etmesi yetmez mi?' diyordun. Evet, eğer siz sabır-sebat gösterir ve itaatsizlikten sakınırsanız, düşman şu an bile üzerinize gelse, rabbiniz sizi özel donanımlı beş bin melekle destekleyecektir. Allah bu yardım vaadini, sırf size bir zafer müjdesi olsun ve kalpleriniz rahatlayıp güven bulsun diye yaptı. Zafer kazandıran yardım, ancak daima galip, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah katındandır."[32]

Ayrıca melekler mübarek gecelerde inip müslümanların mânevî huzur, selâmet ve barış iklimlerini onlarla paylaşır, onlara selâm ve selâmet getirirler. Kadir gecesinde meleklerin inişi Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılır: "Melekler ve ruh (Cebrâil) o gecede, rablerinin izniyle her türlü iş için iner de iner. O gece, tan yerinin ağarmasına kadar bir esenlik, huzur ve selâmet vaktidir."[33]

Meleklerin, Kur'an okuduklarında dinlemek üzere müminlerin yanlarına geldiği de hadislerde zikredilmektedir. Nitekim şu rivayet bu gerçeği dile getirmektedir: Medineli sahâbî Üseyd b. Hudayr bir gece Bakara sûresini okuyordu. Hemen yanı başında bağlı duran atı birden şahlanmaya başladı. Bunun üzerine Üseyd, Kur'an okumayı bıraktı. At da sakinleşti. Üseyd, Kur'an okudukça atı şahlanıyor, okumayı bırakınca da sakinleşiyordu. Bu olay üç defa tekrar etti. Üseyd, ata yakın bir yerde bulunan oğlu Yahyâ'ya bir zarar gelmesin diye yanına gidip de başını göğe doğru kaldırınca gökyüzünde, içinde kandile benzer aydınlık saçan şemsiye gibi bir şey gördü. Sabahleyin olan biteni Resûlullah'a anlattı. Hz. Peygamber, Üseyd'e, Kur'an okurken gelenlerin ne olduğunu bilip bilmediğini sordu. Üseyd, bilmediğini söyleyince efendimiz şöyle buyurdu: "Onlar meleklerdi, senin sesine gelmişlerdi. Kur'an okumaya devam etseydin onlar da

seni sabaha kadar dinleyeceklerdi. Hatta sabahleyin herkes onları görebilecekti, çünkü halktan gizlenmeyeceklerdi."[34]

Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadîs-i şerife göre melekler, Allah'ın dinini özellikle ilmî ve fikrî bakımdan canlı ve gündemde tutmaya çalışan müslümanları arayıp onların etrafını kuşatırlar. Onlar melekleri görmeseler de melekler kendileriyle beraberdir.[35]

Aşağıda meâli verilen ve âhiret günü yaşanacak olayları anlatan âyette ise, kâfirlerin de o gün melekleri görmesinden söz edilir: "Bizimle karşılaşmayı ummayanlar, 'Bize melekler indirilmeliydi yahut rabbimizi görmeliydik' dediler. Andolsun ki onlar kendi içlerinde büyüklük tasladılar ve ileri derecede bir azgınlıkla haddi aştılar. Melekleri gördükleri kıyamet günü, işte o gün suçlulara hiçbir müjde yoktur ve melekler onlara, 'Size sevinmek yasaktır, yasak!' derler."[36]

Bu tür âyetlerde, âhirete inanmayanların dünyada iken peygamberin doğruluğunu kabul etmek için kendilerine gökten melek indirilmesini bekledikleri, melekleri görecekleri kıyamet gününde ise artık kendilerine hiçbir şeyin fayda vermeyeceği belirtilmektedir.

Her insan, ölüm halini yaşarken melekler kendisine görünmeye başlar. Çünkü o zaman, daha önce bazı şeyleri görmesine engel olan perdelerin kaldırılmasına başlanır. Bununla beraber hayatlarını mânevî değerleri ve gayba imanı inkâr ederek geçirmiş olanlar melekleri görseler de sevinemezler, zira onlardan alacakları iyi bir haber yoktur. Bu tür insanlar inkâr etmelerinin can yakıcı sonucunu görmüş olurlar.[37] Meleklerin böylelerine hangi surette ve nasıl görünecekleri hususu gayb alanını ilgilendirmektedir.

Melekler mahiyetini bilmediğimiz kanatlarıyla, Allah'ın emrine gönülden ve devamlı bir surette bağlı kalmalarıyla, güçlü ve süratli yapılarıyla nuranî, canlı, erkeklik ve dişiliği olmayan, akıllı ve şuurlu varlıklardır. Onların akılsız, şuursuz ve cansız oldukları düşünülemez. Allah'ın emrine bilerek ve isteyerek boyun eğen varlıkların canlı, akıllı ve şuurlu olmaları gerekir.

VI. Meleklerin Özellikleri

Şüphesiz Allah Teâlâ her varlığı diğerlerinden ayrı özelliklerde yaratmıştır. Melekler de kendilerini diğer varlıklardan ayıran birtakım özelliklere sahiptir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür.

A. Günah İşlememeleri

Melekler günah işlemekten korunmuş olup hangi iş için yaratılmışsa o işi yaparlar. Allah'ın razı olmayacağı hiçbir işe yönelmezler. Bu hususa işaret eden âyetlerin bir kısmı şöyledir: "Göklerde ve yerde bulunan canlıların ve meleklerin hepsi Allah'a secde ederler, onlar asla büyüklük taslamazlar. Üzerlerinde hâkim olan rablerinden korkarlar ve emrolundukları şeyleri yaparlar."[38]

"Rahmân çocuk edindi, dediler. Hâşâ, O bundan münezzeh ve yücedir. Bilakis (Rahmân'ın çocukları sanılan melekler, O'nun) değerli kullar(ı)dır. Onlar, Allah'tan önce söz söylemez ve hep O'nun emriyle iş görürler."[39] "Göklerde ve

yerde kimler varsa hepsi O'nundur. O'nun katındakiler kendisine ibadet etmekte kibir göstermez ve aslâa yorulmazlar. Gece ve gündüz durmadan O'nu tesbih ve takdis ederler."[40]

Cenâb-ı Hak meleklere, şehvet ve gazap gibi kendilerini kötülüğe götürecek duygular vermemiştir. Onlar bu özellikleriyle insanlardan ve cinlerden ayrılmaktadır. İnsanlarda ve cinlerde hem hayır hem de şer işleme kabiliyeti vardır. Daima iyilik ve hayır işlemekle şöhret bulan melekler, acaba bu davranışlarını kendi iradeleriyle mi yapıyorlar, yoksa yaratılışları gereği buna mecbur mudurlar? Başka bir deyişle meleklerin karakter ve yapıları şer işlemeye de müsait midir? Bu tür sorulara farklı şekillerde cevaplar verilmiştir.

Meleklerin yaptığı işlerin değerli olabilmesi için onların şerri de işleyebilecek kabiliyete sahip bulunmaları gerektiği, aksi takdirde yaptıklarının değerli olmayacağı ileri sürülmüştür. Buna karşılık meleklerin şer işleme kabiliyetlerinin bulunmadığı, kendilerinden istenen kulluğu severek yerine getirdikleri görüşü genel kabul görmüştür. Melekler, Allah katında itibarlı ve değerli varlıklardır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de meleklerin daima itaat ve hayır üzere olmaları övülmüş ve Allah tarafından "değerli ve şerefli kullar" şeklinde nitelendirilmiştir. Bir âyet-i kerîmede şöyle buyrulur: "Gerçek bu iken, bazıları kalkıp, 'Rahmân evlât edindi!' iddiasında bulundular. O, bundan münezzehtir. Bilakis onların evlât dedikleri melekler O'nun ikramına mazhar olmuş kullarıdır."[41]

İnsanlardaki irade hem hayır hem de şer işlemeye elverişli iken melekler sadece hayır işlemeye yönlendirilmiştir. "Ne Mesih, Allah'a kul olmaktan geri durur, ne de O'na yaklaştırılmış melekler"[42] meâlindeki âyet-i kerîmede Hz. Îsâ gibi akıl, irade ve şuur sahibi bir insanla yan yana zikredilen meleklerin Allah'a kulluktan geri durmayan canlılar olduklarının bildirilmesi, onların da akıl ve şuur sahibi olduklarına delâlet etmektedir. Ayrıca Cenâb-ı Hakk'ın yeryüzünde bir halife yaratacağını söylemesi üzerine meleklerin, "**Kan dökecek birilerini mi yaratacaksın?" diye karşılık vererek** kendilerinin itaatkâr olduklarını zikretmeleri[43] de aynı hususa işaret etmektedir.

Ancak meleklerin verdiği bu karşılıktan hareketle, onların kendilerini beğendikleri ve nefislerini temize çıkardıkları, zanlarına uyarak gerçekten uzaklaştıkları zannedilmemelidir. Bu ve benzeri âyetlerden hareketle meleklere günah isnat etmek doğru değildir. Onlar sadece yeryüzünde bir halifenin yaratılmasındaki hikmeti anlamak üzere Cenâb-ı Hakk'a soru sormuşlardır. Buradan Allah'a yönelik bir itiraz mânası çıkarmak isabetli değildir.[44]

İnsanın yeryüzünde kan döküp bozgunculuk yapacağı bilgisi meleklere Allah tarafından verilmiş olmalıdır.[45] (Onlar bu hususu levh-i mahfûza bakıp oradan öğrenmiş olabilirler; ayrıca insana gazap ve şehvet gibi özelliklerin verileceğini anlamış olduklarından böyle bir sonuca varmış olmaları da mümkündür). Meleklerin söz konusu âyette zikredilen ifadeleri Allah'a karşı çıkma amacına değil, kendi görüşlerini bildirme veya gerçeği öğrenme gayesine yöneliktir. Nitekim bu âyetin devamında meleklerin Allah'a karşı son derece teslimiyet içinde bulundukları ifade edilmektedir.

B. Hârût ve Mârût Adlı Meleklerin Durumu

Kur'an'da Bâbil halkına, onları imtihan etmek ve bilinçlendirmek üzere sihir öğretmeye gönderilen Hârût ve Mârût adlı iki melekten söz edilmektedir. Bu iki melekle ilgili âyet şöyledir: "Yahudiler şeytanların (şeytan ruhlu kimselerin) öteden beri Süleyman'ın hükümdarlığı hakkında uydurdukları şeylere inanırlar. Oysa Süleyman, asla küfre düşmedi; asıl o şeytan ruhlular, vaktiyle Bâbil'de Hârût ve Mârût adlı 'iki meleğe indirilen şey' vesilesiyle küfre girdiler.

Halbuki iki melek, 'Bak, biz senin için sadece bir imtihan vasıtasıyız; sakın seni denemek için öğretilen bu bilgiyi kötüye kullanarak küfre düşme!' diye uyarıda bulunmadan, hiç kimseye sihir öğretmezlerdi. Ancak onlar bu iki melekten karı kocanın arasını açacak birtakım şeyler öğreniyorlardı. Gerçi onlar, Allah'ın izni olmadıkça bununla hiç kimseye zarar veremezlerdi. Doğrusu onlar, kendilerine fayda değil, sadece zarar getiren şeyler öğreniyorlardı. Ayrıca bu tür bilgileri edinip sihir ve büyü ile meşgul olanların âhiretteki bütün nimetlerden mahrum kalacağını da gayet iyi biliyorlardı. Keşke onlar, karşılığında ruhlarını sattıkları bu şeyin ne kadar çirkin, âhirette hak ettikleri cezanın da ne kadar ağır olduğunu bilselerdi!"[46]

Bu âyette yer alan "iki meleğe indirilen şey" ifadesinde açıkça "sihir" kelimesi zikredilmemiş, ancak sihri çağrıştıran bir kullanımda bulunulmuştur. Demek ki, "o iki meleğe indirilen şey" esas itibariyle sihir değil, fakat bozguncu kimselerin elinde küfre sebep olabilecek bir şey olmaktadır. Şeytan ruhlular ise Hârût ve Mârût'tan öğrendiklerini insanlara yalnızca sihir için öğretmişlerdir.

Halbuki Hârût ile Mârût bunu öğretecekleri zaman, "Biz sizin için bir imtihan aracıyız, öğreteceğimiz şeyler fitneye müsaittir, kötüye kullanılması da küfürdür, sakın bunu bu yönüyle öğrenip de küfre girmeyin!" şeklinde uyarıda bulunmadıkça kimseye bir şey öğretmiyorlardı. Melekler, kendilerine Allah tarafından indirilen hassas bilgileri gelişigüzel herkese öğretmezken öğrettiklerinin de kötüye kullanılmasından menediyor, ayrıca küfürden ve sihirden uzak durulmasını muhataplarına öğütlüyorlardı.

Biraz önce de değinildiği üzere, söz konusu iki meleğe indirilen ve Bâbil halkından birçoğuna ilham yoluyla öğretilen bilgiler, gerçekte sihir olmamakla birlikte, sihir olarak da kullanılabilirdi, bu durumda da âyette belirtildiği gibi, açık küfre götürebilirdi. Buradan günahsız ve temiz meleklerin sihir öğretmedikleri, fakat meleklerin hayır için öğrettikleri bazı gerçeklerin, küfür ehlinin ve şeytan ruhluların elinde sihir olarak da kullanılabileceği sonucu çıkmaktadır.

Aslında bilginin, kullanımına bağlı olarak böyle bir sonuç doğurabileceğini söylemek mümkündür. Neredeyse her bilgi için -ne kadar hayırlı, doğru ve gerçekçi olursa olsun- kullanıcısının elinde şerre dönüşebileceği söylenebilir. Burada öğrenilen bilgilerin kendileri değil, bunların kötü kullanıcılarının elindeki sonuçları şerdir. İlimler iyiye kullanılırsa zehirlerden ilâç yapılır, kötüye kullanıldığı takdirde de ilâçlardan zehir elde edilir. Hatta bundan dolayı, birçok din âlimi, gerek bu âyetten, gerekse ilimle ilgili diğer âyetlerden şu sonucu çıkarmışlardır: Özünde haram olan hiçbir ilim yoktur, hatta şerrinden korunmak için sihir öğrenmek bile haram değildir. Ancak yapmak haramdır, hatta bazen küfür sebebidir.

İşte Bâbil'de Hârût ile Mârût'a ilham yoluyla öğretilen şeylerin de buna benzer bilgiler olduğu anlaşılmaktadır. Esasen meleklere özgü bazı yüce bilgiler bazı şaşırtıcı tekniklerle şeytanca kötüye kullanılmıştır.[47] Hârût ve Mârût hakkında tarih ve tefsir kitaplarında özellikle İsrâiliyat türündeki haberlerin etkisiyle zikredilen rivayetler sahih görülmemiştir.[48]

Sonuç olarak Kur'ân-ı Kerim'de Hârût ve Mârût'un zikredildiği âyet, bize Hz. Süleyman'a atılan iftiralarla iki meleğin Bâbil halkına sihir öğretişi gibi iki ana konu hakkında bilgi vermektedir. Müfessirler, âyetin sihir öğretme ve öğrenmenin sakıncaları yanında meleklerin herhangi bir günah işlemediğini vurguladığı hususunda ittifak etmişlerdir.

C. Meleklerin Aynı Anda Birçok Yerde Bulunabilmesi

Melekler çok uzak mesafelere bir anda gidip gelme, göklerden yere inme, yerden göklere çıkma özelliğine sahiptir. Onların bu niteliklerini kendi özelliklerimiz ve tecrübelerimizle, kanatlarını da bildiğimiz kanatlarla kıyaslamamız doğru değildir. Çünkü tek ve şaşmaz ölçünün, daima insanoğlunun varmış olduğu sonuçlar olmadığı açık bir gerçektir. Biz melekleri göremediğimiz gibi onların gerçek yapılarını, ayrıca işlerini nasıl gördüklerini de bilemeyiz. Kur'ân-ı Kerim bu hususa şöyle işaret etmektedir: "Melekler ve ruh (Cebrâil) hedeflerine, süresi elli bin yıl olan bir günde yükselir."[49]

İnsanoğlunun hesabıyla elli bin yıllık mesafeyi melekler bir anda alabilmektedir. Allah'tan gelen emirlere göre hareket eden melekler yerleri ve gökleri bir anda dolaşabilecek bir yapıya sahiptir. Meleklerin ve Cebrâil'in ancak elli bin yıl kadar uzun bir sürede hedeflerine ulaşabilecekleri veya Allah'ın huzuruna çıkabileceklerinin ifade edilmesi, O'nun yüceliğini göstermektedir.

D. Meleklerin Erkeklik-Dişiliklerinin Olmaması

Meleklerin cinsiyetleri yoktur. Kur'ân-ı Kerim'de ve sünnette meleklerin cinsiyetlerine işaret eden herhangi bir açıklama yoktur; akıl da onların erkek veya dişi olduklarını gerektirecek bir hükme sahip değildir. Bazılarının meleklerin Allah'ın kızları oldukları yönündeki iddiaları tamamen mesnetsiz bir söylem ve anlamsız bir yakıştırmadır.[50]

Kur'ân-ı Kerim'de meleklere dişilik isnat edilmesi reddedilerek şöyle buyrulmuştur: "Müşrikler, Rahmân›ın kulları olan meleklerin dişi olduğunu iddia ediyor. Yoksa onlar meleklerin yaratılışına şahit mi oldular? Onların bu iddiası kaydedilecek ve kendileri bundan dolayı sorguya çekilecektir."[51] "Âhirete inanmayan o müşrikler dişi zannettikleri meleklere dişil isimler takarlar. Halbuki onların bu konuda hiçbir bilgisi yoktur. Onlar sadece zanna kapılıyorlar. Oysaki zan hakikat karşısında hiçbir değer taşımaz."[52]

Bu âyetlere göre meleklerin dişiliğinden söz edilemez. Âyetlerde meleklere dişilik isnadında bulunulmasının yasaklanmış olmasından hareketle, onlar hakkında erkektir diye de hüküm verilemez.

İnsan olarak kendi varlığımızın erkeklik ve dişilik çifti üzerine kurulu olmasından hareketle meleklerin de böyle olabileceğini düşünemeyiz. Nitekim erkek veya dişi olarak bizler, ruhlarımızın bir cinsiyete sahip olduğu iddiasında

değiliz, melekleri de erkeklik ve dişiliğinden söz etmeksizin kabul edebiliriz.

E. Gaybı Bilmemeleri

Her ne kadar melekler insanlara nispetle olağanüstü varlıklar olup insanların bilemediği bazı bilgilere sahip bulunsalar da sonuçta onların da bilgileri sınırlıdır. Mealini vereceğimiz şu âyet-i kerîme bu hususu açıkça ifade etmektedir: "Hani, rabbin meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti. Melekler, 'Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz seni daima övgüyle anıp yüceltmekteyiz' dediler. Allah da onlara, 'Sizin bilemeyeceğinizi ben bilirim' diye cevap vermişti. Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklere göstererek, 'Eğer doğru söyleyenler iseniz haydi bana bunların isimlerini bildirin' dedi. Melekler, '(Ey rabbimiz!) Sen yüceler yücesisin, biz senin öğrettiklerinden başka bir bilgiye sahip değiliz; şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin' dediler."[53]

Meleklerin gayba ilişkin bilgileri Allah'ın kendilerine öğrettiği kadardır: "Gaybı bilen O'dur. Gizli bilgisinden kimseyi haberdar etmez. Ancak razı olduğu bir elçiye gösterir. Zaten O, elçisinin önüne ve arkasına gözetleyiciler koyar."[54] "Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları kendisinden başkası bilemez. Karada ve denizde olanı da O bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dahilinde, levh-i mahfûzda) olmasın."[55]

Bu tür âyetlerden şu anlaşılmaktadır ki Allah Teâlâ kendi katında gizlediği bilgileri -melekler de dahil- kimseye açmaz, ancak O'nun seçtiği peygamberler müstesna! Peygamberlerin gayb bilgisi de sınırlıdır. Şu halde peygamberler dışında herhangi birinin verdiği gaybî bilgiler benimsenmez ve onlarla amel edilemez.

"(Ey peygamber!) De ki: 'Göklerde ve yerde bulunan varlıkların hiç biri gaybı bilemez, onları ancak Allah bilir. Hatta onlar öldükten sonra ne zaman diriltileceklerini de bilemezler.'"[56]

VII. Meleklerin Çeşitleri ve Görevleri

Şüphe yok ki melekler Allah'ın yarattığı, mahiyetlerini bilemediğimiz varlıklardır. Onların sayıları hakkında ne Kur'an'da ne de Sünnet'te herhangi bir bilgi verilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de yaratılmışlar anlatılırken yeryüzünden, yedi kat gökten, kürsîden ve arştan söz edilmektedir. Ancak Allah'ın mülkünün sınırlarını kimse bilemez. Melekler yerde, göklerde, çevremizde ve Allah'ın yarattığı her yerde bulunabilir. Gerek bu dünyada gerekse âhiret hayatında Allah'ın görev verdiği melekler vardır. Bazıları devamlı olarak sırf Allah'a ibadet ederken, bir kısmı da kâinatın işleyişiyle görevlendirilmiştir. Kimi insanlara iyiliği telkin etmek, kimi kötülüklerden korumakla görevli iken, kimi de zor ve sıkıntılı zamanlarında müminlerin yardımına koşma vazifesini üstlenmiştir. Bunlar düşünüldüğünde meleklerin sayısının ne kadar çok olduğu anlaşılır.

Meleklerin sayısının çokluğunu anlatmak üzere Hz. Peygamber, göklerin

uğuldayıp ve gıcırdadığını, bunda da haklı bulunduklarını, zira meleklerin gökte hiçbir boşluk kalmayacak şekilde secde veya rükû halini devam ettirdiklerini haber vermektedir. Resûl-i Ekrem sözlerinin devamında, kendisinin kimsenin göremediklerini gördüğünü, işitmediklerini işittiğini belirtmiş, "Allah'a yemin olsun ki benim bildiğimi siz bilseydiniz az güler, çok ağlardınız"[57] ifadesini kullanmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'de "sekar" diye adlandırılan, cehennemin idaresiyle görevli meleklerin on dokuz olduğu belirtilmiştir.[58] Burada zikredilen rakamın meleklerin sayısı, grupları veya safları olma ihtimali vardır. Gerçekte onların sayılarını ancak Allah bilir. "Rabbinin ordularını(n sayısını) ancak kendisi bilir."[59]

Şimdi dört büyük melekten başlayarak melekleri tanımaya çalışalım:

A. Cebrâil

Büyük meleklerden biri olup Allah'ın kullarına yönelik emir ve yasaklarını bildiren, haberler getiren güçlü ve güvenilir bir elçidir. Cebrâil'in en önemli görevi ilâhî vahiyleri peygamberlere getirmektir. "Kur'an, âlemlerin rabbi olan Allah tarafından indirilmiş bir kelâmdır. (Ey peygamber!) Halkı uyarasın diye onu senin kalbine Rûhulemin (Cebrâil) açık seçik bir Arapça ile indirmiştir"[60] mealindeki âyet-i kerîme Kur'an'ın Cibrîl aracılığıyla indirildiğini beyan etmektedir. Bu özelliğinden dolayı kendisine "vahiy meleği" de denilmiştir.

Cebrâil'in varlığını ve mahiyetini / sahip olduğu özelliklerini insanın tecrübe alanında gerçekliği bulunan ve duyularla algılanan varlıklara benzetmek yanlış bir tutumdur. Diğer meleklerde olduğu gibi Cebrâil'in gerçek mahiyetini ancak Allah Teâlâ bilir. Biz ise naslarda nasıl bildirilmişse öylece kabul ederiz.

Cebrâil'e, meleklerin en üstünü, en büyüğü ve Allah'a en yakın olduğu için "meleklerin efendisi" de denilmiştir. Onun, karşı konulamayacak derecede güçlü bir tabiatta yaratıldığı, Allah katında çok itibarlı, şerefli ve güvenilir bir elçi olduğu, ayrıca meleklerin de kendisine itaat ettiği şu âyette açıkça bildirilmektedir: "Kur'an, şüphesiz arşın sahibi Allah nezdinde itibarlı, çok değerli ve güçlü olan, oradaki meleklerin kendisine itaat edip, güven duyduğu bir elçinin getirdiği ilâhî sözdür."[61] Cebrâil, Kur'ân-ı Kerim'de Cibrîl[62], Rûhulkudüs[63], Rûhulemin[64], ruh[65] ve el-Alâk[66] gibi değişik isimlerle anılmıştır.

Hz. İbrâhim ile Hz. Meryem'e insan şeklinde görünen Cebrâil, Peygamber Efendimiz'e iki kere aslî kimlik ve yapısıyla görünmüştür. Bunun gerçekleşme şeklini bilmemiz mümkün değildir. Cebrâil'in, bir kere vahyin indiği ilk sıralarda açık ufukta, bir kere de mîraç olayı yaşanırken sidre-i müntehâda Hz. Peygamber'e aslî hüviyetiyle göründüğüne "Andolsun o, Cebrâil'i apaçık ufukta gördü"[67] ve "Andolsun ki o, Cebrâil'i bir başka inişte daha (aslî suretiyle) görmüştü"[68] mealindeki âyetler işaret etmektedir. Hadîs-i şeriflerde bu olayların detaylarına ilişkin bilgiler vardır.[69]

Ashâb-ı kirâm da zaman zaman insan şekline girmiş Cebrâil'i görmüşlerdir. Hz. Ömer'den nakledilen ve "Cibrîl hadisi" diye bilinen hadiste bu husus şöyle dile getirilmektedir: "Bir gün Resûlullah'ın huzurunda oturmakta iken elbisesi

bembeyaz ve saçları simsiyah, üzerinde herhangi bir yolculuk izi bulunmayan ve aramızda hiç kimsenin tanımadığı bir adam çıkageldi. Bu kişi, Resûlullah'ın yanına oturdu. Dizlerini onun dizlerine dayayıp ellerini dizleri üzerine koydu…" diye başlayan hadisin devamında o şahsın Hz. Peygamber'e iman, İslâm ve ihsanın içerikleriyle kıyamet alâmetleri hakkında sorular sorduğu anlatılmaktadır. Olayın sonunda Resûl-i Ekrem, Ömer'e, "Ey Ömer! Bu gelenin kim olduğunu biliyor musun?" diye sorduğunda Hz. Ömer, "Allah ve Resûlü daha iyi bilirler" demiş, Peygamber de, "Bu gelen Cibrîl idi, size dininizi öğretmek için gelmişti" buyurmuştur.[70]

Daha önce de temas ettiğimiz üzere bazı hadis rivayetlerinden, Cebrâil'in zaman zaman güzel bir insan şeklinde Hz. Peygamber'e gelerek onu ibadetlerin detayları ve uygulama şekilleri hakkında eğittiğini, inanç, amel ve ahlâk konularında izahlarda bulunduğunu öğreniyoruz.

Cebrâil kâfir ve müşriklere karşı Hz. Peygamber'in dostu ve müminlerin destekleyicisi olarak görev de yapmıştır. Kadir gecesinde, diğer görevli meleklerle birlikte çeşitli işler görmek, birtakım ilâhî mesaj, emir ve hükümleri yerlerine ulaştırmak üzere indiği anlatılan ve "er-rûh" diye anılan Cebrâil[71], "O gün ruh ve melekler sıra sıra dururlar. Ancak Rahmân'ın izin verdiği konuşabilir, o da doğruyu söyler" âyetinde de[72] belirtildiği gibi, insanlar hesaba çekilirken mahşer gününde saf saf dizilen meleklerin yanında bulunacaktır.

İslâmî gelenekte Cebrâil'in adı anılınca "Allah'ın selâmı üzerine olsun" mânasına gelen "aleyhisselâm" demek dinî terbiyenin bir gereği sayılmıştır. Cebrâil'in varlığını inkâr etmek veya ona düşmanlık beslemek kişinin İslâm diniyle bağlantısını koparır. Şu âyet buna işaret etmektedir: "De ki: Cebrâil'e düşman olan kişi şunu iyi bilsin ki Allah'ın izniyle Kur'an'ı senin kalbine bir hidayet rehberi, önce gelen kitapları doğrulayıcı ve müminler için müjdeci olarak o indirmiştir. Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil'e ve Mîkâil'e düşman olan kimse şunu bilsin ki Allah da inkârcı kâfirlerin düşmanıdır."[73]

B. Mîkâil

Mîkâil aleyhisselâm, Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen büyük meleklerden biridir. Biraz önce mealini verdiğimiz âyette meleklerden genel olarak söz edilirken, Cebrâil'in yanında Mîkâil'in de özel olarak anılmış olmasından,[74] onun da Allah katında değerli bir melek olduğunu, Cebrâil'de olduğu gibi ona karşı olumsuz duygu besleyenlerin Allah düşmanı sayılacağını anlamıştık.

Bu özel konumuna rağmen Kur'ân-ı Kerim, Mikâil'i yürüttüğü görevi belirterek zikretmez. Ancak hadis rivayetlerinden öğrendiğimize göre, Mîkâil, kâinattaki tabiat olaylarını, yaratıkların rızıklarını, ekinlerin, bitkilerin gelişmesini idare etmekle görevlendirilmiştir.[75] Mîkâil söz konusu işlerle görevli diğer meleklerin de reisi durumundadır.

C. İsrâfil

İsrâfil aleyhisselâm, yaşadığımız dünya hayatının sonu ve ebedî hayatın başlangıcı sayılan "sûra üflemek"le görevli olan büyük bir melektir. Kur'ân-ı Kerim'de kıyametin kopması ve âhiret hayatının başlaması sırasında sûra

üflenme olgusundan söz edilmekle birlikte bu görevi hangi meleğin yapacağı belirtilmemiştir. Bunun İsrâfil olduğunu hadis rivayetlerinden öğrenmekteyiz.[76]

İsrâfil, sûra iki defa üfleyecektir. Birincisinde kıyamet kopacak, bütün canlılar ölecek, dünya hayatı sona ermiş olacaktır. İkincisinde ise birinci sûrla ölmüş olan canlılar mahşerde hesap vermek üzere diriltileceklerdir. İsrâfil sûra üfürdüğünde insanlar, bu davetçiye uymaktan başka çare bulamayacaklardır. İsrâfil, "diriliş" emrini yerine getirmekle görevli diğer meleklerin de reisi durumundadır.

"Sûra üflenir ve Allah'ın dilediği kimseler dışında göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölür. Sonra ona bir daha üflenir, bir de ne göresin onlar kalkmış bekliyorlar."[77] Sûra ikinci üflenişi anlatan "Nihayet sûra üflenecek. Bir de bakarsın ki onlar kabirlerinden kalkmış, koşarak rablerine gidiyorlar"[78] meâlindeki âyet, kabirden sonraki hesap kitabın görüleceği mahşer alanına da işaret etmektedir.

D. Azrâil

Dört büyük melekten biri de can almakla görevli olan Azrâil aleyhisselâmdır. Azrâil ölüm meleğidir. O, bu anlamda Kur'ân-ı Kerim'de "melekü'l-mevt" olarak anılır: "De ki: 'Sizin için görevlendirilen ölüm meleği canınızı alacak, sonra rabbinize döndürüleceksiniz."[79]

Azrâil, ölüm gibi sevilmeyen bir olayı gerçekleştirirken kuşkusuz Allah'ın emrini yerine getirmiş olmaktadır. Varlıklara ömür biçen O'dur, Azrâil ise sadece güvenilir bir elçidir. Hayat veya ölüm hükmü Cenâb-ı Hakk'a aittir. Bu sebeple ölüm olayının Allah'tan geldiğini bilerek O'nun kazâ ve kaderine teslim olmak gerekmektedir. Nitekim bazı âyetlerde Allah Teâlâ ölümün gerçekleştirilmesi fiilini (imâte, teveffî, kazâ-i mevt) kendisine nispet etmiştir: "Allah, eceli gelen insanların ruhlarını öldüklerinde, henüz ölüm vakti gelmeyenlerin de uykularında alır. Ölümüne hükmettiklerinin canlarını hayattan koparırken, diğerlerini ömürlerinin sonuna kadar yaşatır. Şüphesiz bunda düşünen kimseler için ibretler vardır."[80]

Bazı âyetlerden öğrendiğimize göre ölüm olayını gerçekleştirme göreviyle yükümlü başka melekler de vardır. Azrâil bu ilâhî emri yerine getiren meleklerin reisidir. Ölüm melekleri Allah'ın ölümle ilgili emir ve hükmünün elçileridir. Kur'ân-ı Kerim'de bu husus şöyle ifade edilir: "O, kullarının üzerinde mutlak otorite sahibidir. Üzerinize de koruyucu melekler gönderir. Sizden birinin ölüm vakti geldiğinde görevli meleklerimiz onun canını alır. Onlar görevlerinde asla kusur etmezler"[81]; "Allah hakkında yalan uyduran yahut O'nun âyetlerini yalan sayanlardan daha zalim kim olabilir? Böyleleri dünyada kendileri için takdir edilmiş rızıklara nâil olup ömürlerini dolduracaklar. Ama sonunda kendilerine ölüm meleklerimiz gelip canlarını alırken onlara, 'Hani Allah'ı bırakıp tapınmakta olduğunuz şeyler nerede?' diyecekler. Onlar da, 'Bizi yüzüstü bırakıp gittiler' diye cevap verecekler. Böylece kâfir olduklarına kendileri şahitlik edecekler."[82]

Azrâil ve emrindeki melekler, Allah'ın yasaklarından uzak duran ve güzel amel sahibi olan müminlerin ruhlarını kolaylıkla, kendilerine selâm vererek alırlar. Ölüm, Allah'a hakkıyla iman edip inancına uygun yaşayan insanlar için ebedî

hoşnutluğun da başlangıcı olduğundan, müslümanlar ölümü kötü bir hadise olarak değerlendirmezler. Şu âyet buna işaret etmektedir: "Melekler, onların canlarını çok hoş bir şekilde alırken, 'Esenlik ve mutluluk içinde olasınız! Yapmış olduğunuz iyi işlere karşılık girin cennete' diyecek."[83]

Ölümü gerçekleştirmekle görevli melekler kâfirlerin, münafıkların ve isyankârların, pervasızca günah işleyenlerin, hak hukuk dinlemeyenlerin canlarını ise zorla, eziyet ede ede çekip alırlar. Kur'an bu durumu şöyle tasvir etmektedir: "(Ey peygamber!) Melekler kâfirlerin canlarını alırken o sırada onların suratlarına ve sırtlarına vura vura şöyle derler: 'Haydi tadın bakalım cayır cayır yanmanın acısını!' O an neler olup bittiğini bir görseydin! (Ey kâfirler!) Bu azap sizin işlemiş olduğunuz suçların karşılığıdır. Yoksa Allah kullarına asla haksızlık etmez."[84]

Gerek Kur'ân-ı Kerim'de gerekse hadislerde Azrâil hakkında ayrıntılı açıklamalar yoktur. Bu sebeple onun farklı şekillerde tasviri, bulunduğu yer ve canlıların ruhlarını alış şekilleri gibi hususlarda verilen bilgilerin İslâmî kaynaklarla uyumuna dikkat edilmelidir. Dolayısıyla ölüm meleğinin yardımcılarının canı bedenden çektikleri, boğaza dayanan canı ölüm meleğinin aldığı, yine ölüm meleğinin her evi günde iki yahut yedi defa dolaştığı ve orada canının alınması emredilen birinin bulunup bulunmadığına baktığı gibi iddialar sahih kaynaklarda yer almamıştır.

Bazı insanların Azrâil'den korkması onun sevdiği dünyadan ayrılmak istememesi, âhiret hayatına, cennetin nimet ve lezzetlerine olan gerçek bilgi ve inancının zayıf olması, Allah'ın huzurunda hesap vermekten kaçınmak istemesi ve günahlarının tatlı gelmesi gibi sebeplerden kaynaklanır.

E. Arşı Taşıyan Melekler / Mukarreb Melekler

Cenâb-ı Hakk'ın dört büyük melekten başka nice meleği vardır, O'nun yarattığı hiçbir şey boşuna değildir. Meleklerin bir kısmı, yaratıcının otoritesini ifade eden "arş"ı taşıyan ve onun etrafında bulunarak sürekli Allah'ı yücelten meleklerdir. Bunlara "arşı taşıyan melekler" anlamında "hamele-i arş" denir. Bunlar Kur'ân-ı Kerim'de "el-melâiketü'l-mukarrebûn" şeklinde[85] zikredilen ve Allah'ın yüce makamına yakın olan melekler grubuna dahildir.[86]

"Arşı taşıyan ve onun çevresinde bulunan melekler rablerini yüceltir, O'na inanır ve müminler için şöyle diyerek bağışlanma dilerler: 'Ey rabbimiz! Sen her şeyi rahmetin ve ilminle kuşatmışsın. Günahlarından tövbe edip senin gösterdiğin yolda yürüyenleri bağışla, onları cehennem azabından koru. Ey rabbimiz! Hem onları, hem de onların atalarından, eşlerinden ve soylarından olup da imanlarına yaraşır güzellikte davrananları, kendilerine vaat ettiğin adn cennetlerine yerleştir. Şüphesiz sen mutlak güç sahibisin, her şeyi yerli yerince yapansın. Onları hata ve günahlarının kötü sonuçlarından koru! Sen, o gün kimi eziyet ve azaptan korursan, şüphesiz ona merhamet etmiş olursun. İşte asıl mutluluk ve bahtiyarlık da budur."[87]

"(Ey peygamber!) Eğer insanlar Allah'a kulluk etmeyi gururlarına yediremiyorlarsa bilsinler ki rabbinin yanında bulunan melekler gece ve gündüz O'nu tesbih edip yüceltmektedir."[88] Arşı taşıyan meleklerin sayısı Kur'an'da

zikredilmiş, ancak onun etrafını kuşatanların sayısı belirtilmemiştir.

F. Kirâmen Kâtibîn

İnsanların söz ve davranışlarını kaydetmekle görevli meleklere "değerli, şerefli, dürüst yazıcılar" mânasında "Kirâmen Kâtibîn" denilir. Bunlara ayrıca "yapılanları koruyup kaydedenler", anlamında **hafaza melekleri** de denir. Kur'ân-ı Kerim'de bu meleklerden şöyle söz edilmektedir: "Oysa sizi her an gözleyen, yaptığınız her şeyi bilen ve kayda geçiren değerli melekler vardır."[89]

Bu âyetler, kıyameti inkâr edenlere, o gün Allah'a hesap vereceklerini hatırlatmakta yaptıkları her şeyin mutlaka kaydedildiğini bildirmektedir. Yine Kur'an'da aynı konuyla ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır: "Andolsun ki insanı biz yarattık, nefsinin kendisine fısıldadıklarını da biz biliriz. Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız. Onun sağında ve solunda oturmuş iki melek her şeyi kaydetmektedir. İnsan hiçbir söz söylemez ki yanında gözetleyip yazmaya hazır olan bir melek bulunmasın."[90]

Bu âyetlerde insanların kendi aralarında kurdukları ve kimsenin haberdar olmadığını zannettikleri her türlü tertip ve gizli konuşmaların Kirâmen Kâtibîn melekleri aracılığıyla kayıt altına alındığı ve dolayısıyla Allah'tan hiçbir şeyin gizli kalmayacağı açıkça ifade edilmektedir. Aslında Cenâb-ı Hak mülkünü idare etmede kimsenin yardımına muhtaç değildir. Fakat O'nun iradesi, görevlendirdiği güvenilir elçileriyle evreni yönetmek şeklinde tecelli etmiştir. Bütünüyle kâinatın mülkiyeti ve idaresi Allah'a ait olduğu için bazı âyetlerde kulların amellerinin yazılması işi doğrudan kendisine de nisbet edilmiştir.[91]

Meleklerin yazdığı "amel defteri," kıyamet gününde insanların önüne konulacak ve hiç kimse buna itiraz edemeyecektir: "Biz, her insanın yaptığı işlerin sorumluluğunu onun boynuna taktık. Kıyamet gününde her şeyin yazıldığı bir kitabı onun önüne koyacağız. Sonra ona, 'Oku kitabını! Bugün hesap görücü olarak sen kendine yetersin!' denilecektir."[92]

Sağımızda bulunan melek iyilikleri, güzel amelleri, solumuzda bulunan melek ise günahları kaydeder. Cehenneme gidecek olanlara amel defterleri sol taraflarından veya arkalarından verilir.

Kıyamet gününde hiçbir ayrıntı ihmal edilmeden mükelleflerin yaptığı bütün davranışlar amel defterlerinde yazılı olarak kendilerine sunulacaktır. Kimse, kendi elleri ve özgür iradesiyle yaptıklarından başka bir şeyle cezalandırılmayacak, kimseye haksızlık edilmeyecektir. Bu hususla ilgili bir âyetin meali şöyledir: "O gün herkesin amel defteri önüne konulacaktır. İşte o zaman göreceksin ki kâfirler defterlerinde yazılı olanlar karşısında dehşete düşüp; 'Vay halimize! Bu nasıl bir kitapmış! Küçük büyük dememiş, her şeyi sayıp dökmüş!' diyecekler. Böylece onlar yaptıklarını karşılarında bulacaklar. Senin Rabbin kimseye zulmetmez!"[93]

Mükelleflerin söz ve davranışlarını kaydeden yazıcı meleklerin kayıtlarını nereye ve nasıl yazdıklarına dair gerek Kur'ân-ı Kerim'de gerekse hadislerde açık bir bilgi yoktur. Onların kayıtlarını bizim yazım türlerine, yazılan yeri de yazı yazdığımız defterlere, kitaplara benzetmemek gerekir. Bu hususa inanmak ve iç yüzünü Allah'a havale etmek en isabetli davranıştır.

Hadis rivayetlerinde Kirâmen Kâtibîn meleklerinin yazma görevini yürütürken nasıl bir yol izledikleri anlatılmış, Allah'ın rahmeti bir defa daha ifade edilmiş, böylece kullar hayra ve iyiliğe teşvik edilerek kötülüklerden sakındırılmıştır. Cenâb-ı Hak yazıcı meleklere şöyle buyurmuştur: "Kulum bir günah işlemeye niyet ederse onu işlemedikçe günah diye yazmayın, işlediği takdirde ise sadece bir günah yazın. Şayet o, bana saygısı sebebiyle günahtan vazgeçerse ona bir iyilik yazın. Kulum iyi bir işi yapmayı arzu edip de yapmazsa bir sevap yazın, şayet iyiliği işlerse kendisine on katından yedi yüz katına kadar sevap kaydedin."[94]

G. Koruyucu Melekler

İnsanların iyi ve kötü amellerini kaydetmek üzere onların sağında ve solunda görevlendirilen meleklerden başka, ön ve arkalarında bulunan melekler de vardır. Kur'an'da söz konusu meleklere "muakkıbât" (takipçiler) denilmiştir: "İnsanın önünde ve ardında gözcü ve denetçi melekler vardır. Bunlar, Allah'ın emri uyarınca onu koruma ve kayıt altında tutarlar."[95] "O, kullarının üzerinde mutlak hâkimiyet sahibidir, size koruyucu melekler gönderir. Sizden birinin ölüm vakti geldiğinde görevli meleklerimiz onun canını alır, onlar görevlerinde asla kusur etmezler."[96]

Koruma melekleri görev alanlarına göre insanları hatta diğer canlıları zararlı şeylerden muhafaza altına alır. Bunun yanında günlük hayatta da karşılaşıldığı üzere, alınan herhangi bir tedbirle izah edilemeyecek, inanılması zor bazı olaylardan sağ salim kurtulan insanların durumunu da Allah'ın o insanları melekleri aracılığıyla koruduğu şeklinde açıklamak gerekir. Sanki gizli bir el, kişinin karşılaştığı, kendi irade ve tedbiriyle kurtulması mümkün olmayan bir musibet veya felâketten onu kurtarmaktadır. Cenâb-ı Hak kişinin başına bir musibet veya felâketin gelmesini takdir buyurmuşsa kimse buna engel olamaz, melekler de bu durumda teşebbüste bulunmaz, sonuçta Allah'ın dilediğinden başka bir şey gerçekleşecek değildir.[97]

Rivayete göre bir kişi Hz. Ali'ye gelerek bazı kimselerin kendisini öldürmek istediğini söylemiş ve bu sebeple tedbir alınmasını talep etmiştir. Hz. Ali tavsiye edilen tedbirleri almakla birlikte bu kişiye, hayatın Allah'ın elinde olduğunu, O, kendisine ömür verdiyse herkeste bulunan iki meleğin kendisiyle de beraber bulunacağını, dolayısıyla Allah'ın kendisini koruyacağını söylemiştir. Hz. Ali devamla, "Eğer Allah'ın, senin başına geleceğini dilediği bir şey varsa, koruyucu melekler o kişiyle olay arasından çekilirler, ecel neyse değişmez" demiştir.[98]

İnsan hayatı zaman itibariyle gece ve gündüzden oluştuğuna göre, onu koruyan melekler bu görevlerini gece ve gündüz, gizli ve açık yaparlar. Bunların sayısını ise sadece Allah bilir, binaenaleyh belli bir sayı üzerinde durmak doğru değildir. Önemli olan koruyucuların varlığını kabul etmektir.

Cenâb-ı Hakk'ın melekleri aracılığıyla kullarını koruması, O'na inanan-inanmayan herkesi kapsamaktadır. Rahmân sıfatının sonucu olarak merhameti her şeyi kuşatan Allah âfiyet, sıhhat, selâmet ve yaşama fırsatı vermek istediği bütün kullarını melekleri aracılığı ile koruma altına almaktadır.

Sonuç olarak hepimiz yalnız ve başı boş bırakılmadığımızı bilmeli, mânevî

varlıklar olan meleklerin gerek amellerimizin yazıcısı gerekse koruyucumuz olarak daima bizimle birlikte bulunduğunu hatırımızdan çıkarmamalı, onlara karşı utanç duyacağımız işler yapmamalıyız. Allah'ın, kendisinden hayâ edilmeye herkesten daha lâyık olduğunu hiçbir zaman unutmamalıyız. Şunu da bilmeliyiz ki insan tek başına kaldığı zaman bile yalnız olmayıp meleklerle birliktedir. Böylesine iyi ve mâsum arkadaşlarının olduğunu bilen, onların varlığına iman eden kişiler, asla yalnızlık hissetmez ve kendilerini daima güçlü kabul ederler.

H. Münker ve Nekir

Ölümden sonra insanların kıyamet gününe kadar yaşayacakları bir kabir hayatı vardır. Kur'ân-ı Kerim'de buna işaret eden âyetler, ayrıca bu hususta açık ifadeler taşıyan pek çok hadis bulunmaktadır. Ancak kabirdeki hayatın kendine özel şartlarının bulunduğu, bunu ancak Allah Teâlâ'nın ve o hayatı yaşayanların bildiği unutulmamalıdır.

"Bilinmeyen, tanınmayan, yadırganan" anlamındaki Münker ve Nekir, kabir hayatına intikal etmiş ölülere ürkecekleri bir şekilde görünecekleri için bu ismi almışlardır. Münker ve Nekir, kişi öldükten sonra kabre intikal edince veya toprağa konulmasa bile kabir hayatına geçince, kendisine gelerek "Rabbin kim?", "Peygamberin kim?", "Benimsediğin din hangisi?" diye onu sorguya çekeceklerdir. Kişinin imanı sağlam, ameli iyi ise kabir sorgusu hafif geçer, sorulara doğru cevaplar verir, kendisine cennet kapıları açılır ve oradaki makamını seyreder. Ölü şayet kâfir veya münafık idiyse ya da amelleri Kur'an'a ve Sünnet'e aykırılıklar taşıyorsa sorulara doğru cevap veremeyecek, kendisine cehennem kapıları açılacak ve oradaki yerini sürekli görmek suretiyle bir tür azap içinde kalacaktır.

Kabirde herkes dünya hayatındaki amellerine göre karşılık görecektir.[99] Bu mânada kabir hayatı, Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi, ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur.[100] Münker ve Nekir, kabir hayatını yaşayan ve bizce ölü olan kişilerden alacakları cevaplara göre onlara farklı davranacaklardır. Hayatı iman nuru içinde geçmiş, ibadetlere sarılmış, Resûlullah'ın sünnetine uygun yaşamış bir insan için söz konusu melekler kabirde nuranî birer arkadaş konumunda bulunur, kişiyi kabrin yalnızlık ve ürkütücülüğünden kurtarıp ferahlatırlar. Onun huzur içinde olması için kendisine telkinde bulunurlar. Ancak münafık ve inançsız olanlara son derece şiddetli davranırlar. Kabir hayatında olup biten olaylar dünya gözüyle görülemez. Münker ve Nekir hakkındaki bilgilerimiz ve dolayısıyla inancımız Resûl-i Ekrem'in hadislerine dayanmaktadır.

Enes b. Mâlik'in rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kişi ölüp de kabre konulduktan, cenazeye katılanlar da ayrılıp gittikten sonra -ki ölü, gidenlerin ayak seslerini duyar- ona iki melek gelir ve şunları sorar: 'Muhammed hakkında ne diyorsun?' Mümin, 'Şahitlik ederim ki o, Allah'ın kulu ve elçisidir' der. Bunun üzerine melekler, 'Ey mümin! Cehennemdeki yerine bak, Allah onu senin için cennetten bir makamla değiştirdi' müjdesini verir.

Mümin kişi böylece hem cehennemdeki yerini, hem de cennetteki makamını görmüş olur. Ölen kişi kâfir ve münafık ise, meleklerin sorularına, 'Muhammed

hakkında bir şey bilmiyorum, halkın ona peygamber dediklerini duyardım' şeklinde cevap verir. Böylelerine, 'Hay anlamaz ve duymaz olaydın' denir. Sonra kâfir ve münafığın iki kulağı arasına demir bir sopayla vurulur. Ölü öyle bir çığlık atar ki insanların ve cinlerin dışında, onun yakınında bulunan her varlık bu feryadı duyar."[101]

Münker ve Nekir'in sorgulamaları bitince mümin kişiye "Haydi, zifafa giren kimsenin uykusuyla uyu!" denilecek, o da bir insanın uyuyabileceği en rahat ve tatlı uyku ile kıyamete kadar uyuyacaktır.[102]

Hadis rivayetlerinde geçen ve Hz. Peygamber'in Allah'a sığındığı "kabir fitnesi"nin kabirdeki azap olduğu kadar, Münker ve Nekir'in bu sorgusu olduğu da belirtilmiştir. Fitnenin bir anlamı da imtihan olma, hesaba çekilmedir. Bu mânada her mümin kabir hayatında bir iman imtihandan geçecektir.[103]

Her ölenin, Münker ve Nekir tarafından kabirde sorguya çekileceği şeklindeki ifade, dünyada ölenlerin büyük çoğunluğunun kabre konulup defnolunmalarından dolayıdır. Bu sebeple kişi ölünce kabre yani toprağın altına konulamasa bile yine o sorguya çekilecektir. Kişi nerede ve nasıl ölürse ölsün, cesedi ne şekilde olursa olsun, ölümünden bir müddet sonra söz konusu melekler kendisini sorguya çekeceklerdir. Bizim bu tür konuları, kendi tecrübe ve algılarımızın dar kalıplarına sıkıştırıp sınırlı kavram ve kriterlerimizle izah etmeye çalışmamız doğru değildir, çünkü tecrübe ve algılarımızın dışında kalan bir hayattan söz edilmektedir. Kabir sorgusu gibi olayların gerçekleşmesi aklen imkânsız değildir. Bu konumda bulunan bir şeyin mahiyetini bilmemek onu reddetmeyi gerektirmez.

I. Cennet Melekleri

Allah Teâlâ'nın yeryüzünde ve göklerde çeşitli işlerle görevlendirdiği melekleri olduğu gibi O'nun cennet ve cehennemdeki işleri yürütmekle görevlendirdiği melekleri de vardır. Kur'ân-ı Kerim'de cennetle görevli meleklerden "cennet bekçileri" (hazene) olarak söz edilir: "Rablerine itaatsizlikten sakınanlar ise gruplar halinde cennete sevkedilecektir. Oraya varıp da kapılar açılınca cennet bekçileri müminlere, 'Hoş geldiniz, artık esenliktesiniz! Temelli kalmak üzere buyurun cennete!' diyecekler."[104]

"Onlar, adn cennetlerine, Allah'ın hoşnutluğuna lâyık bir hayat yaşamış olan ataları, eşleri, çocukları ve torunlarıyla birlikte gireceklerdir. Melekler de dört bir taraftan huzurlarına girip 'Esenlik ve mutluluğunuz dâim olsun, çünkü siz dünyada gösterdiğiniz sabırla bu mükâfatı hak ettiniz. İşte bu mutlu son, ne güzel bir son!' diyecekler."[105]

Cennette görevli meleklerin sayısını ancak Allah bilir. Onların en büyüğü rıdvân adlı melektir.[106]

J. Cehennem Melekleri

Müminleri selâmlayan, onlarla arkadaşlık yapan, onları iman ve sâlih amel işleyerek sabrettikleri için tebrik eden cennet melekleri bulunduğu gibi iman etmeyen, Allah'ın razı olmayacağı amelleri dünyada kendilerine hayat ilkesi haline getirenlere karşı da Cenâb-ı Hakk'ın gazabını gösteren melekler vardır.

İnkârcılar cehenneme varınca “cehennem bekçileri” onları karşılayacak ve kendilerine türlü türlü azap tattıracaklardır.

Kur’ân-ı Kerim’de bazı özellikleri belirtilerek cehennem meleklerinden söz edilmekte, kimi yerde de onların sayılarından bahsedilmektedir. Müddessir sûresinde (74/30) geçen “Üzerinde on dokuz görevli vardır” ifadesindeki on dokuz sayısının, on dokuz meleğe, on dokuz grup meleğe veya on dokuz saf meleğe işaret ettiği hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunun doğrudan “on dokuz melek” olarak anlaşılması mümkündür. Diğer mânalar da bir ihtimal olarak değerlendirilmelidir.[107]

Söz konusu âyet indiğinde müşrikler, alaycı sözlerle kalabalık bir topluluk olduklarını, on dokuz cehennem bekçisinin kendilerine güç yetirip cehenneme atamayacağını söylemişlerdi. Esasen söz konusu âyetle onların cehennem meleklerine güç yetirmelerinin mümkün olmadığına dikkat çekilmiştir. Aslında inkârcıların hepsi bir araya gelse bir meleğe bile güçleri yetmez.[108]

Konuyla ilgili âyetlerin açıklamalı meali şöyledir: “Ben onu Sekar’a sokacağım. Sen Sekar’ın ne olduğunu biliyor musun? İçine atılan her şeyi yiyip bitiren cehennem ateşidir; yiyip bitirir ama insanı öldürüp de acısının dinmesine izin vermez. Cehennemde on dokuz muhafız vardır. Biz cehennemin bekçilerini hep meleklerden görevlendirdik. Onların sayısını da kâfirler için bir sınav vesilesi yaptık. Bunu kendilerine kitap verilmiş olanların kesinkes inanmasına, inananların da imanlarının pekişmesine vesile kıldık... Rabbinin iradesine boyun eğip buyruklarını icra eden meleklerin sayısını kendisinden başka kimse bilemez. Bu, insanlara bir uyarıdır.”[109]

“Sekar” denen cehennemin bekçilerini niçin on dokuz melek olarak belirlendiğini sadece Allah bilir. Ancak kullar açısından bakıldığında, bu sayının farklı yorumlara yol açacağını, kimilerinin imanının pekişmesine, kimilerinin inkârcı yaklaşımda bulunmasına sebep olacağını, bu bakımdan on dokuz sayısının bir imtihan vesilesi olduğunu bilmek gerekir.

Cehennemde görevlendirilmiş meleklere “zebânî” denilmiştir. “O kâfir kendi taraftarlarını çağırsın, biz de zebânileri çağıracağız”[110] mealindeki âyet bunu ifade etmektedir.

Kur’ân-ı Kerim’de cehennem bekçilerinden biri olarak “Mâlik” isimli bir melekten söz edilmektedir.[111] Sadece bu âyette yer alan Mâlik, cehennem bekçilerinin reisi olarak anlaşılmıştır. Bu hususla ilgili âyetlerin meali şöyledir: “Günaha batmış olanlar cehennem azabında temelli kalacaklar, azapları hafifletilmeyecek, orada çaresizlik içinde kıvranacaklardır. Biz, böyle bir azapla onlara zulmetmiş değiliz, asıl onlar kendilerine yazık etmişlerdir. Onlar: ‘Ey Mâlik! Ne olur rabbin işimizi bitirsin, canımızı alsın artık’ diye seslenecekler, Mâlik de, “Bu azap içinde kalmaya mahkûmsunuz’ diye karşılık verecektir.”[112]

K. Allah’ın Emirlerini ve Yasalarını Yürütenler

Kur’ân-ı Kerim’de kâinatın işlerini yürütmekle görevlendirildiği belirtilen değişik melek gruplarından söz edilmektedir. Müfessirler, konuyla ilgili âyetlerde açıkça kim oldukları bildirilmeyen bu varlıkların melek olabileceği kanaatini taşırlar.

“Art arda gönderilenlere, fırtınalar koparıp kasırga gibi esenlere, hakkı hakikati iyice yayanlara, doğru ile yanlışı birbirinden ayıranlara, mazereti geçersiz kılmak veya uyarıda bulunmak üzere öğütler iletenlere yeminle söylüyorum ki uyarıldığınız kıyamet günü mutlaka gerçekleşecektir.”[113]

Bu âyetlerde yaptıkları işler söylenmek suretiyle vasıfları belirtilen varlıklar hakkında çeşitli yorumlar bulunmakla birlikte, bunların daha çok melekler oldukları belirtilmiştir. Buna göre kâinatın işleyişi meleklere ait fiillerle anlatılmaktadır. Yukarıda mealleri verilen âyetlerde yer alan ifadelerden, Allah’ın vahyini ve diğer buyruklarını getiren, O’nun emirlerine rüzgâr gibi süratle uyan, gökte kanatlarını açan, yerde Allah’ın dinini yayan, hak ile bâtılı birbirinden ayıran ve peygamberlere öğüt ve zikir bırakanların melekler olduğu anlaşılmaktadır.[114]

Zâriyât sûresinin ilk âyetlerinde yaptıkları işlerle anılan varlıkların da melekler oldukları belirtilmiştir. Söz konusu âyetler şöyledir: “Tozu dumana katıp savurdukça savuranlara, yükü taşıyanlara, kolaylıkla süzülüp gidenlere, (Allah’ın emri uyarınca) işleri bölüştürenlere andolsun ki size vaat olunan şey kesinlikle doğrudur, hesap ve ceza mutlaka gerçekleşecektir.”[115]

Bu âyetlerde belirtilen işleri gerçekleştirenlerin yani volkanları püskürten, tozu dumana katan, Allah’ın emir ve yasalarını, ayrıca mahlûkatın rızkını ulaşması gereken yerlere yetiştirmek için hızla akıp giden ve bunları yerlerine ulaştıran varlıkların (zâriyât, hâmilât, câriyât, mukassimât) aslında melekler olduğu belirtilmiştir. Nitekim konuyla ilgili yorumlarda özellikle işleri taksim edenlerin, yağmurları ve rızıkları dağıtanların, kulları ilgilendiren her şeyi yerine getirenlerin melekler olduğu vurgulanmıştır.[116]

VIII. İnananlarla Melekler Arasındaki Münasebetler

A. Zikir Ehliyle Birlikte Olan Melekler

Cenâb-ı Hakk’ın kendisini zikreden, dinî hayatını canlı tutmak üzere ilmî ve fikrî toplantılar yapan, mâneviyatı ön planda tutarak sohbetlerde bulunan, Kur’an, hadis, siyer ve diğer İslâmî ilimleri müzakere eden ve dua ve niyazda bulunan topluluğu araştırıp bulmakla görevli melekleri vardır. Bunlar amelleri yazıp kaydeden meleklerden başkadır. Bu konuyla ilgili detaylı bir rivayete göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: “Allah’ın, yollarda dolaşıp O’nu zikredenleri araştıran melekleri vardır. Bunlar, Cenâb-ı Hakk’ı zikreden bir cemaate rastlayınca birbirlerini ‘Gelin, aradıklarınız buradadır!’ diye çağırırlar. Hepsi gelip onları kanatlarıyla kuşatarak dünya semasına kadar arayı doldururlar. Allah, -her şeyi en iyi bilen olduğu halde- meleklere sorar: ‘Kullarım ne diyorlar?’ ‘Seni yüceltiyor, sana tekbir getiriyor, sana övgü ve senâda bulunuyor, seni tâzim ediyorlar’ derler. Allah Teâlâ sormaya devam eder: ‘Onlar beni gördüler mi?’ ‘Hayır!’ derler. ‘Ya görselerdi ne yaparlardı?’ ‘Seni görselerdi daha çok kulluk eder, çok daha tâzim, çok daha tesbihte bulunurlardı’ derler. Allah tekrar sorar: ‘Onlar ne istiyorlar?’ ‘Senden ‘cennet istiyorlar!’ ‘Cenneti gördüler mi?’ der. ‘Hayır, ey rabbimiz!’ derler. ‘Ya görselerdi ne yaparlardı?’ der. ‘Eğer görselerdi’ cennete daha çok özlem duyar, daha ısrarla ister, daha çok rağbet gösterirlerdi.’

Allah Teâlâ sormaya devam eder: 'Niçin istiâze ediyor, sığınıp korunmaya çalışıyorlar?' 'Cehennemden' derler. 'Orayı gördüler mi?' der. 'Hayır, rabbimiz, görmediler!' 'Ya görselerdi ne yaparlardı?' 'Şayet görselerdi ondan daha çok kaçar, daha çok korkarlardı' derler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak meleklere şöyle buyurur: 'Sizi şahit kılıyorum, onları affettim!'"

Aynı hadiste, Resûlullah'ın sözüne şöyle devam ettiği nakledilmektedir: "Meleklerden biri, 'Bunların arasında falanca günahkâr bir kul var, aslında onlardan değil, başka bir maksatla oraya uğramış, aralarına oturuvermişti' deyince Allah Teâlâ, 'Onu da affettim, zira onlar öyle iyi bir cemaattir ki kendileriyle oturanlar da onlar sayesinde affa mazhar olur' buyurur."[117]

B. Müminlere Dua Eden ve Destek Veren Melekler

Kur'ân-ı Kerim'de müminlerin daima yanında olan, onlara destek veren, onların kusur ve günahlarının bağışlanması için dua eden meleklerden söz edilmektedir. Hadis metinlerinde de bu hususları açıkça belirten ifadeler vardır. Ancak meleklerin müminlerin bağışlanması için dua etmeleri, büyük günah işlemiş, dünya hayatında iken helâl-haram tanımamış kimselere değil, gönülden inanan ve inandığı gibi yaşamaya çalışan kişilere yönelik olacaktır. Aslında doğru yoldan ayrılmamayı hedef alan müminler Allah'ın rahmetini ummakla birlikte, kendilerini O'nun azabından güvende hissetmezler. İşte böyle kullarını müjdelemek üzere Cenâb-ı Hak meleklerini gönderir ve onları müjdeler.

Bu husus Kur'ân-ı Kerim'de şöyle zikredilmektedir: "Şüphesiz, rabbimiz Allah'tır, deyip de sonra doğru yoldan yürüyenlerin üzerine akın akın melekler inip şöyle derler: 'Endişe etmeyin, hiç üzülmeyin, işte size dünyada iken vaat edilmiş olan cennet müjdesi! Biz, dünya hayatında da âhirette de sizin can dostunuzuz. Bağışlayıcı ve şefkatli olan Allah'tan bir lütuf ve ikram olarak, orada canınızın çektiği her şeye sahip olacak, istediğiniz her şeye kavuşacaksınız."[118]

Acaba bu melekler ne zaman iner ve bu müjdeyi ne zaman getirirler? Söz konusu müjdeleme hem dünyada, hem ölüm anında, hem kabirde, hem de tekrar dirilişten sonra olabilir. Çünkü âyet-i kerîmede belirlenmiş kesin bir zaman diliminden söz edilmemektedir.[119]

Dünyada iken meleklerin gelmesi, müminlerin iman-küfür ve helâl-haram konularında karşılaştıkları sıkıntılar sırasında kendilerinin yanlarında olduklarını, Allah'ın rızasını gözeterek karar vermeleri gerektiğini, bu takdirde sonlarının cennet olacağını hatırlatması şeklinde anlaşılabilir. Onların ölüm anında ve ölümden sonraki dirilişte gelmeleri müminlerin, ölümden ve kabirden korkmamaları gerektiğini, zira hem kabirde hem de cennete varıncaya kadarki hayatta müminlerle beraber olacaklarını söylemeleri şeklinde anlaşılabilir.

Meleklerin yaşadığımız dünya hayatında gelişlerini görememek onların yardım, destek ve müjde için gelmedikleri, bunun sadece sembolik bir mâna taşıdığı anlamına gelmez. Allah'ın bizim hayatımızla ilgili olarak koyduğu kanun meleklerin bizim tarafımızdan asıl kimlikleriyle görülebileceği şeklinde değildir, onlar bizim gözlerimize görünerek, kulaklarımıza hitap ederek gelmezler. Bu, sadece peygamberlere ait özel bir durumdur. Melekler müminlerin kalplerine nüfûz ederek onlara cesaret, destek ve ferahlık verir. Onların içlerinde

hissettikleri rahatlama, küfürden, şirkten ve haramdan kaçınırken duydukları cennet özleminin belli oranda meleklerin telkiniyle olduğunu, onların müminlerin daima yanı başlarında bulunduklarını yukarıdaki âyetlerin içeriğinden anlamak mümkündür.

C. Görevleriyle Anılan Bazı Melekler

Allah Teâlâ'nın görev verdiği melekler yukarıda sayılanlardan ibaret değildir. Müslümanların etrafında dönüp dolaşan bu meleklerden insanların kalplerine doğruyu, iyiyi, hayrı ve güzelliği ilham etmekle görevli olanları vardır.[120] Cemaatle kılınan namazlarda imam Fâtiha sûresini bitirdiğinde gökte "âmin" diyen melekler vardır. Hz. Peygamber, imamın ve cemaatin "âmin" demelerinin, meleklerin "âmin" demesiyle buluşmasının, onların bağışlanmaları için bir vesile olduğunu ifade etmiştir.[121]

Her gün sabah ve ikindi namazlarında, müslümanlarla birlikte olan melekler vardır. Bunlar, müslümanların farz namazları yerine getirme hususunda dikkatli ve titiz olduklarına dair Allah katında şahitlik ederler. Bu hususla ilgili hadisin meali şöyledir: "Sizi gece ve gündüz gözetleyen melekler vardır. Bunlar sabah ve ikindi namazında buluşurlar. Gece sizinle beraber bulunan melekler Allah'ın huzuruna çıkınca, kullarının halini en iyi bilen olmakla birlikte Cenâb-ı Hak yine de meleklere, 'Kullarımı ne halde bıraktınız?' diye sorar. Onlar da yanlarına gittiğimizde namaz kılıyorlardı, ayrıldığımızda da namaz kılıyorlardı, derler."[122]

Kur'an okunurken yeryüzüne inip onu dinleyen melekler vardır.[123] Müminlere rahmet okuyan, onların bağışlanmalarını isteyen melekler de vardır.[124] Dünyevî güç, mevki ve makam arzusuyla değil, sadece Allah rızası için ilim elde etmek üzere faaliyet gösterenlere kanatlarını seren, mânevî olarak onları destekleyen melekler de mevcuttur.[125]

Cebrâil ile birlikte Kadir gecesinde, her bir iş için -kimi yorumlara göre her bir kişi için- inen, onlara selâm veren ve selâmet dileyen melekler bulunmaktadır.[126]

Her sabah gökten inerek biri, malını Allah yolunda harcayan kimsenin servetinin artması için dua eden, diğeri Allah yolunda malını harcamayıp cimrilik gösteren kimsenin malının yok olması için bedduada bulunan iki melek vardır.[127]

Mümin kardeşinin arkasından dua eden kimsenin bu niyazının kabul olunduğunu müjdeleyen Resûl-i Ekrem, bu kişinin yanı başında durup "âmin" diyen ve "ona yaptığın dua ile talep ettiğin şeyin aynısı sana da nasip olsun" demekle görevli bir meleğin varlığını haber vermektedir.[128]

Bir müslüman, farz namazı kılmak üzere camiye girip beklediği süre boyunca, namazdan sonra da oradan ayrılmadığı müddet içinde hep namazda imiş gibi sevap alır. Namazdan sonra abdestini bozmadan ve başkalarına eziyet vermeden camide beklediği süre içinde melekler kendisinin, bağışlanması ve tövbelerinin kabul edilmesi için dua eder.[129] Burada söz konusu edilen meleklerin hafaza melekleri, gezici melekler veya genel anlamda melekler olması mümkündür.[130]

Yatağına girip henüz uyumadan önce Kur'ân-ı Kerim'den bir sûre okuyan kimse

için Cenâb-ı Hakk'ın, uykusundan uyanıncaya kadar eziyet verecek şeylerden onu koruyacak bir melek görevlendirdiği hususu hadis rivayetlerinde yer almıştır.[131] Bütün bunlardan başka müslümanların hayırlı işlerinde kendilerine yol gösteren, eşlik eden, destek veren pek çok meleğin bulunduğu da kaydedilmektedir. Bu tür rivayetlerden anlaşıldığına göre melekler etrafımızı çepeçevre kuşatmıştır, sürekli olarak bize arkadaşlık etmektedir. İçimizde hissettiğimiz bütün güzelliklerin arkasında, aynı zamanda Allah tarafından görevlendirilen melekler vardır, şüphe yok ki bu, O'nun büyük bir lütfudur.

D. Meleklerin Hz. Âdem'e Secdesi

Başta Bakara sûresi olmak üzere Kur'ân-ı Kerim'in değişik yerlerinde Hz. Âdem'in yaratılışından, Allah'ın meleklerle konuşmasından ve bir insan yaratacağını bildirmesinden bahsedilmektedir. Cenâb-ı Hak, Hz. Âdem'e eşyanın varlık bilgisini ve onların adlarını öğretmiş, meleklere de Âdem'e secde etmelerini emretmiştir. Onlar da bu emre itaat etmişlerdir. Önce bu olayı anlatan âyetlerin meallerini verelim, sonra da meleklerle ilgili bazı hususlara işaret etmeye çalışalım:

"Hatırla ki rabbin meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti. Melekler, 'Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi halife yapacaksın? Oysa biz seni överek tesbih ediyor ve seni yüceltiyoruz?' dediler. Rabbin, 'Ben sizin bilmediklerinizi biliyorum' diye cevap verdi. Allah Âdem'e isimlerin tamamını öğretti, sonra onları meleklere gösterip, 'Dedikleriniz doğruysa haydi bütün bunların isimlerini bana söyleyin!' dedi. Melekler, 'Seni yüceltiriz, bizim senin öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur; şüphesiz sen her şeyin iç yüzünü bilen ve her şeyi yerli yerince yapansın' diye cevap verdiler. Bunun üzerine Allah, 'Ey Âdem! Eşyanın isimlerini meleklere anlat' dedi. O da bu isimleri anlatınca Allah, 'Ben size, göklerin ve yerin gizliliklerini bilirim, ayrıca sizin dışa vurduklarınızı da içinizde gizlediklerinizi de bilirim, dememiş miydim?' buyurdu. O vakit meleklere, 'Âdem'e secde edin' diye emrettik. Onlar da hemen secde ettiler, yalnız İblîs müstesna! Üstelik o, böbürlendi ve böylece Allah'a karşı nankörlük etti."[132]

Bu âyetlerden hareketle şunları söylemek mümkündür: Meleklerin Allah Teâlâ'ya, "yeryüzünde kan dökecek, bozgunculuk yapacak birini mi yaratacaksın?" şeklindeki sözleri O'na itiraz ve karşı çıkış anlamında değil, Allah'ın beyanını anlamaya, olayı kavramaya ve hikmetini idrak etmeye yönelik sözlerdir. Cenâb-ı Hak burada, meleklerle -hâşâ- istişare etmeyi murat ederek konuşmuş değildir. Aslında O'nun kendilerine hitabı, meleklerin değer ve şerefini gösterir. Meleklerin ilmi Allah'ın kendilerine öğrettiği kadardır. Dolayısıyla varlıklar ancak O'nun dilediği ölçüde yücelik sahibi olabilirler.

Melekler, Allah'a itaat eden şerefli kullardır. Kendilerinden Âdem'e secde etmeleri istendiğinde hemen boyun eğmişlerdir. Onların secdesi, bir yandan Hz. Âdem'in üstünlüğünü kabul etme anlamını, diğer yandan Allah'a kulluğu ifade etmektedir. Gerçekte melekler Hz. Âdem'e, onun üstünlüğünü ve hilâfet vasfını kabul ettiklerini açıklamak ve sadece Allah'ın emrine boyun eğmek üzere secde etmişlerdir.

E. Meleklerin Şefaati

Müşrikler, âhirete inanmadıkları halde niçin meleklere veya putlara şefaatçi olmaları ve kendilerini Allah'a yaklaştırmaları için tapıyorlardı? Arap müşrikleri putlarına Lât, Menât, Uzzâ gibi kadın isimleri veriyor, onları meleklerin birer sembolü olarak görüyor ve onlara tapıyorlardı. Müşriklere göre putlar sadece taşlardan ibaret değildi.[133]

Müşriklerin meleklere tapınmaları âhiret beklentilerinden dolayı değildir, çünkü onlar âhirete inanmıyorlardı. Allah ve melek inancını kendi zihinlerine göre yorumlayarak şirke düşmüş olan insanların meleklerle ilgili tutumu, kabul edilebilir bir yoruma göre tamamen dünya hayatında menfaat elde etmek, tehlike, sıkıntı ve belâlardan uzak kalmak içindi.[134]

Gerçekte melekler Allah'ın izni olmadan kıyamet gününde kimsenin lehinde şefaatçi olamaz. Gerek dünyada gerek âhirette her şeyin Allah'ın elinde ve yetkisinde olduğunu bildiren âyet-i kerîmeden sonra yer alan şu âyet bu hususa işaret etmektedir:

"Göklerde nice melek vardır ki onların şefaati, Allah'ın dilediği ve hoşnut olduğu kimse için izin vermesi dışında hiç bir işe yaramaz."[135]

F. Meleklerin Kıyamet Günündeki Durumu

"Her canlı ölümü tadacaktır"[136] mealindeki âyet-i kerîme İsrâfil, Cebrâil, Mîkâil, arşı taşıyanlar ve nihayet Azrâil de dahil olmak üzere bütün meleklerin ölümü tadacağını beyan etmektedir.[137] İnsanlar gibi melekler de tekrar diriltilecektir.

Kıyamet gününde melekler saf halinde Allah'ın huzurunda duracak,[138] O'nun izni dışında asla konuşamayacaklardır.[139] O gün gerçekleşecek olanları, kendi şartlarında, nasılsa öyledir diye düşünmek ve öylece iman etmek gerekir. Meleklerin saf halinde huzûr-ı ilâhîde dizilişlerinin gerçekte nasıl olacağını bilmemize imkân yoktur. Mutlak kudret sahibi Allah bunu en iyi bilendir. Meleklerin de ölümü tadacak olmaları, evrenin mutlak hâkimi ve yöneticisinin Allah Teâlâ olduğunu, O'nun meleklere ve hiçbir şeye muhtaç olmadan kâinatı yönettiğini, Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı nizamın yine sadece kendisinin yaratma ve yönetimiyle var olmaya devam ettiğini ve meleklerin de birer kul olduklarını bizlere yeniden hatırlatmaktadır.

Burada akla gelebilecek bir soruya da temas etmek gerekir. Acaba bildiğimiz görevleri biten melekler şu anda ne yapmaktadır? Meselâ peygamberlere vahiy getirmekle görevli melek Cebrâil, şimdi hangi görevle vazifelidir? İnsanların amellerini yazmakla görevli Kirâmen Kâtibîn melekleri, görevlendirildikleri kişiler ölünce ne işle meşgul olurlar?

Öncelikle Allah Teâlâ'nın hiçbir şeyi boşuna yaratmadığını, var olan her şeyin bir gayesinin bulunduğunu bilmemiz gerekir. Bu açıdan bakıldığında özel görevleri olan meleklerin görevlerini yaptıktan sonra Allah'ı zikir, tesbih ve tâzime, herhangi bir bıkma ve usanma duymadan, devam ettiklerini söyleyebiliriz. Zaten onlar, Allah'ı anmaktan asla gafil değillerdi. Özel görevleri bittikten sonra, Cenâb-ı Hakk'ın onları hangi işle görevlendirdiğini bilmemiz için Kur'an veya Sünnet'ten delilimizin olması gerekir. Bu konudaki gerçek bilgiyi

Allah'a havale etmekle yetinmeliyiz. Şüphesiz yarattıklarını ve doğruyu en iyi bilen sadece O'dur.

G. İnsanlarla Melekler Arasındaki Üstünlük

Meleklerin sahip bulunduğu özellikler, bir taraftan varlıklar arası hiyerarşi, diğer yönden insana verilen değer açısından meleklerin mi yoksa peygamber ve insanların mı üstün olduğu meselesinin tartışmasına zemin hazırlamıştır.

Hem genel olarak insanlar arasında hem de peygamberlerin kendi aralarında üstünlük farkının bulunduğundan Kur'ân-ı Kerim söz etmektedir.[140] Erkeklik-dişilikleri, yeme-içmeleri olmayan ve günah işlemekten uzak olarak nurdan yaratılmış meleklerle peygamberler arasındaki üstünlük meselesi, temel akait kaynaklarımızda cevabı aranan bir soru olmuştur. Konuyla ilgili açık bir âyet veya hadisin olmaması âlimlerin farklı değerlendirme ve yorumlarına kapı açmıştır. Bu konuda varılan sonuçların akîde bakımından bağlayıcılığının bulunmadığının, ileri sürülen görüşlerden birini tercih edenin inancına zarar gelmeyeceğinin bilinmesi gerekir.

Âlimlerin çoğu meleklerle insan türü arasındaki üstünlük meselesini farklı yönleriyle ele alarak şu sonuçlara varmışlardır:[141]

1. İnsanlar arasından seçilmiş peygamberler melekler arasından seçilmiş elçilerden üstündür. Çünkü insan hem iyilik hem de kötülük yapabilecek bir yapıya sahiptir. Onun iyi işler yapabilmesi için pek çok engeli aşması gerekir, bu da insanın gerçekleştirdiği güzel işlerin daha değerli olmasını sağlar. Bundan dolayı peygamberler, büyükleri de dahil olmak üzere bütün meleklerden üstündür.

2. Dört büyük melek de dahil meleklerin elçileri, peygamber olmayan insanlardan daha üstündür.

3. Takvâ sahibi insanlar, şehitler, Kur'an ve Sünnet'e uygun dinî hayat yaşayan müminler, ilminin hakkını vererek yaşayanlar, elçi melekler dışındaki meleklerden üstündür.

4. Elçi ve büyük melekler dışındaki melekler, akîdesi ve anlayışı bozuk, amelî ve ahlâkî zaafı bulunan müminlerden üstündür. Kâfir, müşrik ve münafıklar bu konuda kıyaslanmaya giremez.

Meleklerin üstünlüğünü kanıtladığı öne sürülen bazı deliller ve bunlara verilen cevaplar ise şöyle özetlenebilir: Kur'ân-ı Kerim'de yer alan Hz. Nûh'un diliyle "Ben bir melek olduğumu söylemiyorum"[142] mealindeki âyet, meleğin peygamberlerden üstün olduğunu gösterir. Bu görüşe şöyle cevap verilmiştir: Âyet, Kureyş müşriklerinin, Hz. Peygamber'den tehdit ettiği azabı hemen getirmesi hususunda ısrarcı olmaları üzerine nâzil olmuştur. Âyete göre Resûl-i Ekrem'den, kendisinin Allah'ın hazinelerinden azap indirecek bir konumda bulunmadığını, bunun zamanını da bilemeyeceğini, kendisinin azap indirmeye kudretli bir melek de olmadığını söylemesi istenmiştir. Âyet meleklerin üstünlüğüne değil güç ve kuvvetine delâlet edebilir.[143]

Şeytanın Hz. Âdem ve Havvâ'ya, "Bakın, rabbiniz size bu ağacı birer melek olmayasınız diye yasakladı" diye telkinde bulunması,[144] meleklerin üstünlüğüne işaret eder. Çünkü bu sözlerde onların daha üst makamdaki

meleklerin derecelerine erişmelerini önleyen bir yasaktan söz edilmektedir. Şeytan da onlara, “Bu ağaçtan yiyin ki meleklerin derecelerine erişebilesiniz” demek istemiştir. Bu iddiaya şöyle cevap verilmiştir: Burada kastedilen, Âdem ile Havvâ’nın meleklerin sahip bulunduğu fazilet ve dereceye erişmeleri değil, üstün güç, harika görünüş ve yapılarına ulaşmalarıdır; şeytan yaratılış ve görünüşte mükemmelliğe erişmelerini engellemek için onlara kendilerine yasak getirildiği şeklinde vesvese vermiştir.[145]

IX. Meleklere İnanmanın Faydaları

İslâm dininin diğer iman esasları gibi melek inancının da müminlerin hayatına, algılarına, dünya görüşüne yönelik etki ve yansımaları, ulaştırdığı birçok olumlu sonuç ve nitelikleri vardır. Bunları şöylece özetlemek mümkündür: Öncelikle sağında ve solunda değerli meleklerin bulunduğunu, hayrı tavsiye eden bu meleklerin kendisinden hiç ayrılmadığını bilen mümin kendisini yalnız hissetmez. Daima değerli dostlarla birlikte olduğu şuurunu taşır, onlardan mânevî destek alır, iç dünyasında coşku ve feyizler bulur.

Meleklerin kendisinden ayrılmadığına ve amellerini kaydettiklerine inanan mümin hayır işleme duygusunu sürekli olarak canlı tutar, günah işlemekten utanır ve sakınır. Söylediği bir kelimenin bile kaybolmadığını, tövbe etmezse en küçük bir günahının bile yazıldığını bilen mümin hayatının her anında buna göre davranır. Bu açıdan bakıldığında melek inancının insan davranışlarının olumlu gelişimine katkı sağladığı görülür.

Yanında meleklerin varlığını hisseden mümin şeytanların aldatıcı ve ayartıcı telkinlerine karşı kendisini daha güçlü hisseder, peygamberlerin, iyilerin, örnek müminlerin yolundan gitmek ister, kötülerin, zalimlerin ve günahkârların yolundan tiksinip uzak durur. Bu, onlardaki melek sâfiyetinin âdeta bir yansımasıdır.

Sayılarını ancak Allah’ın bildiği meleklere inanmak kişiyi melek elçilerin getirdiği ilâhî mesajlara, semavî kitaplara yaklaştırır, vahyin örnek yaşantısını temsil eden peygamberlere, onların yollarına bağlı kılar. Böyle bir insanın hayatı hem kendisine, hem ailesine, hem yakınlarına, hem de bütün insanlara hayırlı ve faydalı olma hedefine yönelik biçimde düzenlenmiş olur. Mümin kişinin, şeytana ve onun yandaşlarına karşı Rahmân’ın ve O’nun dostlarıyla meleklerinin yanında yer alması huzur, saadet ve selâmet dolu bir dünyanın kurulmasına katkı sağlar.

el-Bakara 2/3.

el-Bakara 2/30-34; el-Hicr 15/28-29.

bk. Müslim, “Zühd”, 60; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 153, 168.

Bakara 2/ 30-34.

Meselâ bk. Meryem 19/16-17; Hûd 11/69-70.

Mülk 67/8.

Fâtır 35/1

et-Tekvîr 81/19-21.

M. Sait Özervarlı, “Melek” (İslâm İnancında Melek), *DİA*, XXIX, 41-42.

Fâtır 35/1.

ez-Zâriyât 51/24-28.

el-Ankebût 29/33.

bk. Buhârî, “Îmân”, 37; Müslim, “Îmân”, 1.

bk. Buhârî, “Bed’ü’l-vahy”, 2.

Ahmed Naim, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, IX, 35; ayrıca bk. Ali Yardım, “Dihye b. Halîfe”, *DİA*, IX, 294.

Âl-i İmrân 3/42, 44-45; Meryem 19/16-21.

Âl-i İmrân 3/44.

Buhârî, “Fezâilü’s-sahâbe”, 30.

en-Necm 53/5-7; ayrıca bk. et-Tekvîr 81/23.

Buhârî, “Bed’ü’l-halk”, 7

M. Sait Özervarlı, “Melek”, *DİA*, XXIX, 41.

Âl-i İmrân 3/123-126; ayrıca bk. el-Enfâl 8/9; et-Tevbe 9/26, 40.

el-Kadr 97/4-5.

Buhârî, “Fezâilü’l-Kur’ân”, 15; Müslim, “Müsâfirîn”, 242.

Buhârî, “Daavât”, 66; Müslim, “Zikr”, 25.

el-Furkān 25/21-22.

bk. Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili*, V, 3580.

en-Nahl 16/49-50.

el-Enbiyâ 21/26-27.

el-Enbiyâ 21/19-20.

el-Enbiyâ 21/26.

en-Nisâ 4/172.

el-Bakara 2/30; âyetin tam meali şöyledir: “Hani, rabbin meleklere, ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım’ demişti. Onlar, ‘Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz övgü ve senâ ile daima seni tesbih ve takdis ediyoruz’ dediler. Allah da, ‘Ben sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim’ demişti.”

bk. Adudüddin el-Îcî, *el-Mevâkıf*, s. 366-367.

bk. Adudüddin el-Îcî, *a.g.e.*, s. 367.

el-Bakara 2/102.

Geniş bilgi için bk. Taberî, *Câmiu’l-beyân*, II, 421-422; Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili*, I, 445-450; ayrıca *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*’nden “Hârût ve Mârût”, “Melek” ve “Sihir” gibi maddelere bakınız.

bk. İbn Kesîr, *Tefsir*, I, 353-355; Kürşat Demirci, “Hârût ve Mârût”, *DİA*, XVI, 262.

el-Meâric 70/4.

Teftâzânî, *Şerhu’l-Akāid*, s. 173.

ez-Zuhruf 43/19.

en-Necm 53/27-28.

el-Bakara 2/30-33.

Cin 72/26-27.

el-En‘âm 6/59.

en-Neml 27/65.

Tirmizî, “Zühd”,9; İbn Mâce, “Zühd”, 19, Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 173.

el-Müddessir 74/30.

el-Müddessir 74/31.

eş-Şuarâ 26/192-195.

et-Tekvîr 81/19-21; ayrıca bk. en-Necm 53/5.

et-Tahrîm 66/4.

en-Nahl 16/102. Rûhu’l-kudüs, herhangi bir şüphe ile lekelenme ihtimali bulunmayan, mukaddes ve tertemiz ruh, vahiy meleği, Cebrâil demektir (bk. Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, V, 3125).

eş-Şuarâ 26/193.

Meryem 19/17. Cebrâil’e “ruh” denmesinin sebebi, bedene canlılık kazandıran şeyin ruh olmasına nispetle insanlara mânevî hayat ve canlılık kazandıran vahyi onun getirmesi olabilir.

et-Tekvîr 81/19.

et-Tekvîr 81/23.

en-Necm 53/13.

Meselâ bk. Buhârî, “Bed’ü’l-vahy”, 3; “Salât”, 1.

Müslim, “Îmân”, 1.

el-Kadr 97/4.

en-Nebe 78/38.

el-Bakara 2/97-98.

bk. el-Bakara 2/98.

Süleyman Ateş, *Kur’an Ansiklopedisi*, XIII, 347; Lütfullah Cebeci, “Mîkâil”, *DİA*, XXX, 46.

Süyûtî, *el-Habâik fî ahbâri’l-melâik*, s. 31-32; “sûr” hakkında bk. Adil Bebek,

DİA, XXXVII, 533-534.

ez-Zümer 39/68.

Yâsin 36/51.

es-Secde 32/11.

ez-Zümer 39/42.

el-En‘âm 6/61; ayrıca bk. en-Nisâ 4/97; en-Nahl 16/28-29; en-Nâziât 79/1-2.

el-A‘râf 7/37.

en-Nahl 16/32.

el-Enfâl 8/50-51; ayrıca bk. Muhammed 47/27-28.

bken-Nisâ 4/172.

Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 2363.

el-Mü’min 40/7-9.

Fussılet 41/38.

el-İnfitâr 82/10-12.

Kāf 50/16-18.

bk. el-Enbiyâ 21/94; el-Câsiye 45/28-20.

el-İsrâ 17/13-14.

el-Kehf 18/49.

Buhârî, “Tevhîd”, 35.

er-Ra‘d 13/11.

el-En‘âm 6/61.

İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm*, IV, 438-439.

İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV, 439.

Tirmizî, “Cenâiz”, 71.

Tirmizî, “Kıyâmet”, 26.

Buhârî, “Cenâiz”, 68, 87; Müslim, “Cennet”, 70; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 78; Tirmizî, “Cenâiz”, 71.

Aynî, *Umdetü’l-kārî*, VIII, 143.

Aynî, *a.g.e.*, VIII, 145; XXIII, 5.

ez-Zümer 39/73.

er-Ra‘d 13/23-24.

Kuzâî, *Müsnedü’ş-Şihâb*, II, 130.

Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 650.

Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu*, V, 421.

el-Müddessir 74/26-31.

el-Alâk 96/17-18.

ez-Zuhruf 43/77.

ez-Zuhruf 43/74-77.

el-Mürselât 77/1-7.

Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 677; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, 5519-5521.

ez-Zâriyât 51/1-6.

Zemahşerî *el-Keşşâf*, IV, 394-395; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 4527.

Buhârî, “Daavât” 66; Müslim, “Zikr”, 25; Tirmizî, “Daavât”, 130; hadisin tercümesi için bk. İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, VII, 195-196.

Fussılet 41/30-31.

Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 4200.

bk. Tirmizî, “Tefsir”, 3.

bk. Buhârî, “Ezân”, 111, 112.

Buhârî, “Mevâkītü’s-salât”, 16; Müslim, “Mesâcid”, 209, 210.

bk. Buhârî, “Fezâilü’l-Kur’ân”, 15; Müslim, “Müsâfirîn”, 242.

bk. el-Ahzâb 33/43.

bk. Tirmizî, “İlim”, 19.

bk. el-Kadr 97/4-5; tefsiri için bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 781; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, IX, 5979.

bk. Buhârî, “Zekât”, 27.

Müslim, “Zikir”, 87.

bk. Buhârî, “Ezân”, 36.

Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, II, 245.

Nesâî, *Amelü’l-yevm ve’l-leyle*, s. 472, hadis nr. 812.

el-Bakara 2/30-34.

bk. Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII, 4591-4596.

Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’an*, VIII, 322.

en-Necm 53/25-26; şefaat konusu için ayrıca bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Şefaat”, *DİA*, XXXVIII, 412-415.

Âl-i İmrân 3/185.

Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, IX, 452; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-âzîm,* II, 177; III, 283.

el-Fecr 89/21-22.

en-Nebe’ 78/38.

bk. el-Bakara 2/253; el-İsrâ 17/21, 55.

bk. Adudüddîn el-Îcî, *el-Mevâkıf*, s. 367-368; Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 196-199; Ahmet Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş*, s. 314.

Hûd 11/31.

Adudüddîn el-Îcî, *el-Mevâkıf*, s369.

el-A'râf 7/20.

Adudüddîn el-Îcî, *el-Mevâkıf*, s. 369; Teftâzânî, *Şerhu'l-Akāid*, s198-199.

İKİNCİ BÖLÜM

CİN

Sözlükte **cin** kelimesi “örtmek, gizlemek” anlamına gelen “cenn” kökünden türetilmiş bir isimdir. Cin denilen varlıklar insanlara görünmedikleri, duyularla algılanamadıkları için bu kelime ile anılmışlardır. Cinlerin tekil varlığına işaret etmek üzere “cinnî” kelimesi kullanılır. “Cânn” da cinne benzer anlamdadır. Rahmân sûresinde (55/15) “cânn” kelimesinin “cinlerin atası” anlamına geldiği belirtilmiştir.[146] Genellikle masallarda anlatılan ve günlük kullanımda da rastlanan “dev” ve “peri” kelimeleri cin mânasında olup Farsçadan dilimize geçmiştir.

İslâm literatüründe cin denilince, meleklerde olduğu gibi, duyularla algılanması mümkün olmayan, Allah’ın emir ve yasaklarına uymakla yükümlü tutulan, şuurlu ve iradeli varlık türü akla gelir. Cinler melek ve insandan ayrı bir türdür. Onlar insanlar tarafından duyu organlarıyla algılanmasa da hayalî değil gerçek yaratıklardır.

X. Cinlerin Mahiyeti

Kur’ân-ı Kerim’de insanların topraktan, cinlerin ise ateşten yaratıldığı ifade edilmiştir.[147] Cinlerin özü, varlık kimyaları ateştir. Yine Kur’an’da cinlerin içe nüfuz eden öz ateşten yaratıldığı belirtilir.[148] Burada içe nüfuz eden ateş (nâr-ı semûm) gözeneklere nüfuz eden veya zehirleyen anlamına gelir. Bu, cin ile şeytanın insana gizli deliklerden, gözeneklerden girip, onu zehirlemesi, mânevî olarak yakması şeklinde yorumlanmıştır.[149]

Cinlerin radyasyondan, ışınlı enerjiden, elektromanyetik dalgadan, istikrarsız karışık ışınlardan, karbon asitinden yaratıldığı ileri sürülse de, bunlar ispatlanmış şeyler olmayıp birer teori niteliğindendir. Onların, ateşten yaratıldıkları hususu Kur’an’da kesin olarak belirtilirken, söz konusu ateşin bugünkü bilim ve teknoloji birikiminde neye karşılık geldiği hususu kesin olarak bilinmemektedir. Belki de bugün bildiklerimizin dışında ateşin başka bir durumu söz konusudur. Bundan dolayı bu meselede kesin yorumlardan kaçınmak ve Allah’ın bildirdiği kadarıyla yetinmek en isabetli yaklaşımdır.

Bilim kendi metodolojisi çerçevesinde varlıkların mahiyetini keşfetme çabasına elbette devam edecektir. Ancak bilimsel tahminlerin âyetlerin kesin yorumu olarak sunulması doğru değildir, çünkü zamanla bilimsel bilgi birikimi arttıkça yorumlarda da değişiklik olacaktır.

Cinlerin ufolar, bazı hastalıklara yol açan virüs veya bakteriler olduğu iddiası da, onların akıllı ve şuurlu varlıklar değil, bazı sembolik nesneler olduğu anlamına gelir. Bu ise Kur’an ve hadislerde cinlerin mükellef tutulan, yiyen-içen, ibadet için yaratılan, üreyen, kötülük ve iyilik yapan, konuşan varlıklar şeklinde nitelendirilip anlatıldığı ifadelerle bağdaşmayan, amacından uzak bir yorum ve

bir iddiadır.

Hz. Peygamber melek, cin ve insanların yaratılışları hakkında şöyle buyurmuştur: “Melekler nurdan, cinler dumansız ateşten, Âdem de size anlatılan şeyden (topraktan) yaratılmıştır.”[150]

Aşağıda meali verilen âyetlerden de anlaşılacağı üzere cinler ibadetle yükümlü tutuldukları, peygamberlere bağlı olmaları gerektiği hususunda insanlarla birlikte anıldıklarına ve kıyamet gününde hesaba çekileceklerine göre onların da irade ve şuur sahibi olması gerekmektedir: “Allah, hesap gününde, ‘Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size âyetlerimi tebliğ eden ve bu hesap günüyle karşılaşacağınız konusunda sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?’ diye soracak. Onlar da, ‘Kendi aleyhimize şahitlik ederiz ki peygamberler gelmişti’ diye cevap verecekler. Dünya hayatı onları aldattığı için kaçınılmaz olarak kâfir olduklarına yine bizzat kendileri şâhitlik edeceklerdir.”[151] “Ben, cinleri ve insanları yalnızca bana kulluk etsinler diye yarattım.”[152] “Ey cinler ve insanlar! Günü geldiğinde sizin de hesabınızı göreceğiz. Buna rağmen rabbinizin nimetlerinden hangi birini inkâr edebilirsiniz? Ey cin ve insan toplulukları! (Hesaptan kaçıp kurtulmak için) göklerin ve yerin sınırlarını aşıp gitmeye gücünüz yetiyorsa gidin. Fakat Allah tarafından verilen bir izin ve yetki olmadıkça bunu asla başaramazsınız. Buna rağmen rabbinizin nimetlerinden hangi birini inkâr edebilirsiniz?”[153]

Bu âyetler cinlerin virüs, bakteri, mikrop ve ufo gibi varlıklar olduğu iddialarını kesinlikle reddetmektedir. Çünkü bakteri ve virüsün iman edip etmeme iradesine sahip olduğu hiçbir şekilde ileri sürülemez. Şu halde cinler ateşten yaratılmış, akıllı ve şuurlu, Allah’a kulluk etmekle yükümlü, insanlara görünmeyen, meleklerden farklı mânevî varlıklardır. Melekler sırf iyilik ve hayır, cinler ise insanlar gibi hem hayır hem de şer işleme kabiliyetine sahip kılınarak yaratılmış hakiki varlıklardır.

XI. Cinlerin Varlığı

“Andolsun biz insanı kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş bir balçıktan yarattık. Cinleri de daha önce dumansız ateşten yaratmıştık”[154] mealindeki âyetten, cinlerin yaratılışının insanlardan önce gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Gözle görülmeyen cinler hakkında bilgi edinmemiz ancak Kur’an ve Sünnet yoluyla mümkün olmaktadır. Bu iki yolla bildirilen bir şeyin tevilsiz ve yorumsuz anlaşılması mümkünse o şeyin bildirildiği şekliyle benimsenmesi gerekir. Ateşten yaratılan, hızlı hareket eden, uzun yaşayabilen, akıl ve irade sahibi olan, erkeği-dişisiyle çoğalan, Allah katında sorumluluğu bulunan ve insanlar tarafından görülmeyen bir canlı türünün bulunuşu hiçbir zaman imkânsız değildir.

Cinlerin varlığı naklî ve aklî delillerle sabittir. Her şeyden önce Kur’an’da “Cin sûresi”nin bulunduğunu hatırlamamız gerekir. Bu sürede konuşan, gezen, inkâr veya iman eden, insanların kötü olanlarıyla bağlantısı bulunan... bir varlık türünden söz edilmektedir. Cin sûresi, Resûl-i Ekrem’in zevcesi Hz. Hatice ile amcası Ebû Tâlib’in vefatlarının ardından Hz. Peygamber, halkını İslâm’a davet etmek üzere gittiği Tâif’ten döndükten sonra Mekke’de inmiştir.

Cin sûresinin muhtevası Allah'ın birliği, yüceliği, gizli âşikâr her şeyi hakkıyla bildiği, cinler hakkında abartılmış bilgi ve inançların yanlışlığı, Kur'an vahyinin cinler üzerindeki etkileri ve âhiret hayatının kesin olduğu gibi hususlardır. Buna göre cinlerin de mümini, kâfiri, iyisi ve kötüsü vardır. İnanan insanların cinlerden çekinmesine gerek yoktur. Çünkü onlar Allah'a sığınanlara hiçbir zarar veremez, kendilerine sığınanlara ise bir fayda sağlayamaz. Cinlerin gaybı bildikleri ve her şeyden haberdar oldukları sanılmamalıdır. Zira Allah, murat ettiği peygamberler dışında gayb bilgisine kimseyi muttali kılmamıştır. Âhiretteki azap ve mükâfat da dahil olmak üzere, Cenâb-ı Hakk'ın vahiy yoluyla bildirdiği her şey mutlaka gerçekleşecektir.

Kur'ân-ı Kerim'de cinlerin de insanlar gibi şuurlu ve mükellef varlıklar olduklarını ifade eden başka âyetler de vardır. "Ey cin ve insan topluluğu! Size içinizden, âyetlerimi anlatan ve hesap gününün geleceğini haber verip uyaran peygamberler gelmedi mi?"[155] "Cinleri ve insanları, ancak bana ibadet etsinler diye yarattım"[156]

Konuya akıl açısından bakıldığında, cinlerin görülmemesi onların yokluğunu göstermez. Çünkü kişinin, duyu organlarıyla algılayamadığı şeyleri inkâr etmesi doğru değildir, böyle bir davranış bilimsel de olmaz. Nitekim hayat ve ölüm, akıl, ruh gibi varlığından şüphe etmediğimiz pek çok gerçeklik vardır. Yaşadığımız hayatta bile keşfedilecek ve bilgilerimiz arasına girecek nice şeyler bulunmaktadır.

Meleklerin varlığını hangi gerekçelerle kabul ediyorsak cinlerin varlığını da aynı gerekçelerle kabul etmeliyiz. Her iki varlığın mânevî ve gaybî olması sebebiyle eskiden beri âlimler melekler hakkında bilgi verdikten sonra cin ve şeytanlar hakkında da bilgi vermişlerdir. Çeşitli hadislerde cinlerin varlığı zikredilmiştir. Nakledilen bir rivayete göre Hz. Peygamber geceleyin bir grup cinle bir arada bulunmuş, onlara Kur'an okumuş, sabah olunca durumu ashabına anlatıp onların yaktığı ateşin kalıntılarını kendilerine göstermiştir.[157]

Resûl-i Ekrem'in bir niyazı şöyledir: "Cinler ve insanlar ölümlü olduğu halde ölümsüz olan ve kendisinden başka ilâh bulunmayan Allahım! Senin izzetine sığınırım."[158] Yine O, meleklerin nurdan, cinlerin saf ateşten, Hz. Âdem'in ise topraktan yaratıldığını ifade etmiştir."[159]

XII. Cinler Hakkındaki Yanlış İnanışlar

İslâm öncesi Arap toplumlarında cinlerin, yeryüzünde oturan ilâhlar olduğu şeklinde bazı inanışlar mevcuttu, bu telakkiler İslâm döneminde de yer yer kabul görmüştür. Onlar meydana gelen pek çok olayı cinlerin yaptığına inanıyorlardı. Konuyla ilgili ilâhî beyanlar şöyledir: "Müşrikler Allah ile cinler arasında bir soy bağı uydurdular. Andolsun ki cinler de kendilerinin hesap yerine götürüleceklerini bilirler."[160] "Bir de cinleri Allah'ın ilâhlığına ortak yaptılar. Oysa onları da Allah yaratmıştır. Diğer taraftan onlar bilgisizce O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Hâşâ! Allah onların ileri sürdüğü vasıflardan münezzehtir, yücedir"[161] Câhiliye Arapları, cinlerin kabile ve gruplar halinde yaşadıklarına, birbirleriyle savaştıklarına, fırtına gibi bazı tabii olayların cinlerin işi olduğuna

dair inançlar da besliyordu. Onlar ayrıca cinlerin insanları kaçırıp öldürebildiklerini kabul ediyor, hastalıkları onların getirdiğine, delilerin cinlerin musallat olduğu kişiler olduğuna inanıyordu.[162]

Yukarıda zikredilen âyetlerden de anlaşılacağı üzere Kur'ân-ı Kerim, Câhiliye Araplarının şahsında bütün çağlarda karşılaşılabilecek bâtıl inançları reddetmiş, cinlerin de insanlar gibi Allah'a kulluk etmek üzere yaratıldıklarını, onların da birer âciz ve sorumlu varlık olduklarını haber vermiştir.[163] Doğru yolu bulabilmeleri için onlara da peygamber gönderilmiş, içlerinden iman edenlerin yanı sıra küfürde kalanları da olmuştur.[164]

XIII. Cinlerin Özellikleri

A. Cinler Görülebilir mi?

Cinler insanlar tarafından görülemez, çünkü insanlar cinleri algılayabilecek kapasitede yaratılmamıştır. Buna karşılık cinler insanları görebilir. Hz. Peygamber'in cinleri görüp görmediği hususunda âlimler arasında farklı görüşler belirtilmiştir. Esasen gaybî bir varlık olan ve nurdan yaratılan Cebrâil'i aslî hüviyetinde görebilen Resûl-i Ekrem'in cinleri de görmesi mümkündür. Bu durumu peygamberliğe özel hallerden biri olarak değerlendirmek gerekir.

Hadis rivayetlerinden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber İslâm'ı öğrenmeye gelen cinlere Kur'an okumuş ve ertesi gün onların izlerini sahâbîlere göstermiştir. Bununla beraber cinleri bizzat gördüğüne dair bir açıklık bulunmadığına göre[165] gaybî konular üzerinde gereksiz yorumlara gidilmemelidir.

B. Yiyip İçmeleri, Evlenip Çoğalmaları

Cinler de insanlar gibi yiyip içerler, hadis rivayetlerinde buna dair açık ifadeler mevcuttur.[166] Ancak onların nasıl beslendiklerini bilme imkânımız yoktur.

Yine cinlerin kendi dünyalarına özgü cinsiyetleri vardır; evlenirler, çoğalırlar, yaşayıp ölürler. Kur'ân-ı Kerim'de cennetteki hayattan söz edilirken, "Orada bakışlarını yalnızca eşlerine çevirmiş kadınlar vardır ki bunlara eşlerinden önce ne bir insan ne de bir cin dokunmuştur"[167] denilmektedir. Bu âyette, cinlerin de bir cinsi hayatının bulunduğuna işaret edilmektedir. Cinlerin ömürlerinin insanlara nispetle uzun olduğu anlaşılmaktadır. Onların atası olan İblis'in kıyamet gününe kadar yaşayacağı Kur'an'da belirtilmektedir.[168]

C. Kısa Sürede Uzun Mesafe Almaları

Cinlerin özelliklerinden biri de onların kısa sürede uzun mesafe alabilmeleridir. Bunun örneklerinden biri Hz. Süleyman'ın Sebe melikesinin tahtını kendisi gelmeden önce kimin getireceğini sormasıdır. Kur'an'da zikredildiği üzere cinlerden birinin, "Sen makamından kalkmadan önce ben onu huzuruna getirebilirim, çünkü ben bunu yapabilecek o güç ve beceriye sahibim"[169] demesidir. İfrit cini bu sözü söylediğinde Hz. Süleyman'ın Kudüs'te, tahtın ise Yemen'de olduğu düşünülürse, durum daha iyi anlaşılmış olur. Cinlerin bu denli hızlı ve güçlü olmaları şüphesiz Allah'ın kendilerine verdiği imkânlar sayesindedir.

Unutulmaması gereken diğer bir husus da şudur ki bu kadar hızlı hareket edebilmeleri cinlerin insanlardan üstün olmalarını gerektirmez. Nitekim söz konusu âyetin devamında, “ilâhî kaynaklı bilgiyle donatılmış” bir kişi, “Belkıs’ın tahtını o mecliste bulunan” ifritten daha çabuk getireceğini belirtmiş ve anında Hz. Süleyman’ın yanında bulundurmuştur.[170]

D. Cinlerin Gaybı Bilememesi

Cinler meleklerden haber sızdırabilmeleri ve görüş açılarının geniş olması sebebiyle insanlara gizli kalan bazı şeyleri görebilir. Fakat bu, onların mutlak gaybı bildikleri anlamına gelmez.[171] Gerçekte cinlerin Allah’ın kimseye bildirmediği gayba dair bilgileri yoktur. Onlar Süleyman peygamberin emrinde son derece ağır ve ezici işlerde çalışırken, onun heybetinden ve kendi âcizliklerinden dolayı, Hz. Süleyman’ın ölümünün farkına bile varamamışlardı. Konuyla ilgili âyette, “…Onun ölümünü onlara ancak değneğini yemekte olan bir kurt gösterdi. Süleyman’ın cesedi yıkılınca cinler anladılar ki eğer gaybı bilmiş olsalardı aşağılayıcı azap içinde kalmamış olacaklardı”[172] buyrularak bu hususa işaret edilmektedir.

Cinler Resûl-i Ekrem’in nübüvvetinden önce meleklerden çaldıkları bazı haberleri yerdeki dostlarına hızlıca fısıldıyorlardı. Hz. Peygamber’in gönderilmesiyle birlikte cinler artık meleklerin kendi aralarındaki konuşmalarına kulak kabartıp gökten haber çalamaz hale geldiler. Bunun sebebini araştıran cinler Resûlullah’ı bulup ondan Kur’an dinlemişler, etkilenmişler ve gökten haber alamamalarının sebebini öğrenmişlerdir.[173] Cin sûresinde anlatıldığı üzere söz konusu cinler Hz. Peygamber’i tasdik edip müslüman olmuşlardır.

Hz. Peygamber falcı, cinci ve kâhin olarak vasıflandırılan insanlara itibar edilmemesini emretmiştir. Kendisine, kâhinlerin gaipten haber verme iddiasında bulundukları söylendiğinde, o bu tür bilgilerin bir değerinin bulunmadığını bildirmiş, kâhinlerin söylediklerinin bazen doğru çıktığı ifade edilince de, bunların cinlerin semadan haber aşırması ve kulak hırsızlığına dayalı olduğunu, bir doğruya yüz yalanın katılmasıyla ortaya çıktığını belirtmiştir.[174]

Cinlerden bilgi aldığını iddia ederek gelecekle ilgili haber veren veya böyle kimselere inanan kimseler için Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kâhine giden, onun söylediklerini tasdik eden kimse Muhammed’e indirilen vahiyden kesinlikle uzaklaşmış olur.”[175]

E. Cinlerin İnsanlara Etkisi

İslâm âlimleri cinlerin vesvese yoluyla insanları etkileyebileceklerini kabul etmiştir. Buna mukabil insanların da cinlere yönelik bazı davranışları söz konusudur. Kur’ân-ı Kerim’de insanların zihin ve gönül hayatına vesvese düşürenlerin şerrinden Allah’a sığınma emredilirken insanların yanı sıra cinler de zikredilmiştir.[176] Cinler ve insanlar arasındaki ilişkiye temas eden bir âyetin meali şöyledir: “Allah, insanları ve cinleri bir araya topladığı mahşer gününde, ‘Ey cinler topluluğu! Siz insanlarla çok uğraştınız’ diyecek. Onların insanlardan olan dostları ise ‘Ey rabbimiz! Birbirimizden yararlandık ve bize verdiğin sürenin sonuna geldik” diye cevap vereceklerdir.”[177]

İslâm âlimlerine göre cin-insan ilişkisinde cinlerin insan üzerinde mecbur edici hiçbir etkisi yoktur. Onların kötülüğü telkin edip süslü gösterme yöntemini uyguladıkları söylenebilir, bu ise tamamen kişinin iç dünyasında olup biten bir şeydir.

Cinlerin sihir yoluyla insanlara etkisine gelince Kur'ân-ı Kerim'de, faiz yoluyla servetlerine servet katanların kıyamet günü, kabirlerinden şeytan çarpmış gibi kalkacakları belirtilmiş,[178] bir hadiste de şeytanın insanın benliğine tıpkı vücuttaki kanın dolaşması gibi nüfuz ettiği bildirilmiştir.[179] Bu tür nakiller herhangi bir yoruma tâbi tutulmadan metnin ilk anlamıyla benimsendiği takdirde, şeytanlar gibi cinlerin de insanları etkileyebileceği sonucuna varılabilir.[180] Sihir yapmanın veya yaptırmanın kişinin mahvolmasına sebep olan yedi büyük günahtan biri olduğunu belirten, hatta sihri Allah'a şirk koşmaktan hemen sonra zikreden hadis rivayetine bakıldığında,[181] cinleri kullanarak insanları etki altına almanın mümkün olduğunu söylemek mümkündür. Hz. Peygamber'in, cinlerin insanlar üzerindeki etkilerinden kurtulmak için Felâk ve Nâs sûrelerinin, ayrıca Âyetü'l-kürsî'nin ve Bakara sûresinden bazı âyetlerin okunmasını tavsiye etmesi de,[182] insanların cinlerin faaliyetlerine karşı kendilerini savunabilecekleri şeklinde yorumlanmıştır.[183]

Cinlerin insanlar üzerindeki etkilerinden korunmak veya oluşmuş etkileri yok etmek amacıyla diğer cinlerden faydalanılabileceği ileri sürülmüştür. Ancak önde gelen âlimlerin çoğunluğu bu hususlar için Kur'an okumanın dışında herhangi bir yola başvurulmasını doğru bulmamıştır. Kendilerinin cinlerden zarar gördüğünü sanan müslümanların Resûl-i Ekrem'den öğrenilen tedbirlerin dışına çıkmaması, cahil cinci ve üfürükçülerden uzak durması en doğru davranıştır.[184] Bu türden olmak üzere korkulan her şeyden nasıl ki Allah'a dua ediliyor, sadece O'ndan yardım isteniyorsa bu hususta da Allah'a dua edilmelidir. Ayrıca o kişiye yakınları ve ilgili uzmanlar psikolojik telkinde bulunmalıdır. İman ve karakter eğitimi kişinin zayıf yönlerini yenmesine ve kontrol altına almasına yardımcı olur.

İslâm dininin ana kaynaklarında bulunmayan bilgiler içeren, bazı harf, kelime, dua ve nesnelerin özelliklerinden faydalanarak gayba ilişkin haberler verilebileceğini savunanlarca kullanılan azâim ve havas yöntemleri daha çok Mısır, İran, Türk ve Hint bölgelerinde yaşayan eski kültürlerden müslümanlara geçmiş ve halk arasında benimsenen inançlar halini almıştır.[185]

Müslümanlar, kendi dünyalarındaki boşluğu, ancak Kur'an ve Sünnet bilgilerine başvurmak, dinî ilimleri öğrenmeye ve yaşamaya çalışmak suretiyle doldurabilirler. Eğitimsizlik, bilgisizlik, gereksiz korku ve hayaller kişiyi yanlışa sürükleyen hususlardandır. Cenâb-ı Hak ile beraber olunmadığı takdirde bu varlıklarla ilgili yanlış düşüncelere sahip olup, mânevî bir boşluk yaşayabilir.

F. Cinlerin Dinî Sorumluluğu

Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı şuurlu canlıların bir türünü oluşturan cinler tıpkı insanlar gibi iman edip amel-i sâlih işlemekle mükellef tutulmuştur. Bu konuyla ilgili âyetlerin bir kısmı şöyledir: "Ben cinleri de insanları da sadece bana ibadet etsinler diye yarattım."[186] (Allah, hesap gününde) "Ey cin ve insan

toplulukları! İçinizden size âyetlerimi anlatan ve bu günle karşılaşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?' (diye soracak). Onlar da, 'Kendi aleyhimize şahitlik ederiz ki peygamberler gelmişti' diye cevap verecekler. Dünya hayatının aldattığı o topluluklar kâfir olduklarına kendileri şahitlik edeceklerdir."[187]

Kur'ân-ı Kerim'in yetmiş iki sûresini teşkil eden Cin sûresinden anlaşıldığı üzere cinler de tıpkı insanlar gibi mümin ve kâfir gruplarına ayrılmıştır. Onlar da son peygamber Muhammed aleyhisselâmdan haberdar olmuş, onun okuduğu Kur'an'ı dinlemiş ve tevhit inancına bağlanmıştır. Hem insanların hem de cinlerin peygamberi olan Hz. Muhammed'e, bu kapsamlı görevini ifade etmek üzere "resûlü's-sekaleyn" (insanların ve cinlerin peygamberi) denilmiştir.

XIV. Cinlerin Çeşitleri

Daha önce de belirtildiği üzere cinlerin şeytanları yani kâfir olanları bulunduğu gibi mümin olanları da vardır. Kur'ân-ı Kerim'de kendilerinden "cin şeytanları" olarak bahsedilenler[188] inkârcı cinlerdir. Ahkāf ve Cin sûrelerinde anlatılanlar ise mümin cinlerdir.[189] Cinlerin mümin ve kâfir şeklinde gruplara ayrıldıkları Kur'an'dan öğrenilmekle birlikte, onların kendi içlerinde başka sınıflara ayrılıp ayrılmadıkları kesin olarak bilinmemektedir.

XV. Cinlerin Yaratılış Gayesi

"Allah yaptığından dolayı sorumlu tutulmaz, onlar ise sorgulanırlar"[190] mealindeki âyette işaret edildiği üzere Cenâb-ı Hakk'a cinleri ve kötü varlıkları niçin yarattığına yönelik herhangi bir soru sorulamaz. İnsanlar sadece O'nun yarattığı şeyler üzerinde düşünerek bunların hikmetini kavramaya çalışırlar. Kur'an'ın ifadesiyle, "göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünen müminler" şöyle der: "… Rabbimiz! Sen bu kâinatı boş yere yaratmadın, seni hikmetsiz işlerden tenzih ederiz…"[191]

Allah Teâlâ cinleri tıpkı insanlarda olduğu gibi kendisine kulluk etsinler diye yaratmıştır. Onlara verilen ömür ve fırsatlar çerçevesinde, hem iyiliğe hem kötülüğe müsait olan iradelerini, Allah'ın razı olduğu yöne mi, yoksa olmayacağı yöne mi çevirecekler şeklinde özetlenebilecek olan bu husus, cinlerin varlık sebeplerini göstermektedir. Şu âyet buna işaret etmektedir: "Ben cinleri ve insanları sadece bana kulluk etsinler diye yarattım."[192]

Hem cinler hem de insanlar, Allah'ın emirlerine olabildiğince itaat etmek, peygamberlerin sözlerine uymak, iyiliklerde bulunmak ve kötülüklerden uzak durmak için yaratılmışlardır. Allah tarafından cinlere ve insanlara konulan hedef budur.

Başka bir açıdan bakıldığında, şeytanî nitelikler de taşıyan cinlerin yaratılmış olmasının, yeryüzünde imtihan edilmek üzere gönderilen insanın iyilik cevherini ortaya koyabilmesi için bir sınanmaya mâtuf olduğu muhakkaktır. Cinler hem kendi hayatlarının imtihanını yaşamakta hem de insanları doğru yoldan saptırıp saptırmama konusunda ayrı bir imtihan geçirmektedir. İnsanların da imtihan edilmesi ve amellerinin değer kazanması için iyinin yanında kötünün varlığına

ihtiyaç vardır. Allah Teâlâ kimseyi iyi veya kötü olmaya zorlamamakta, mükellef varlıklara verdiği özgür irade yoluyla onları sınamaktadır.

Elmalılı, *Hak dini Kur'an Dili*, VII, 4669.

el-A'râf 7/12.

el-Hicr 15/27; er-Rahmân 55/15.

Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 3059.

Müslim, "Zühd", 60; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 153.

el-En'âm 6/130.

ez-Zâriyât 51/56.

er-Rahmân 55/31-34.

el-Hicr 15/26-27.

el-En'âm 6/130.

ez-Zâriyât 51/56.

Buhârî, "Salât", 75; Müslim, "Zühd", 60; "Salât", 150; ayrıca bk. Ahmet Saim Kılavuz, "Cin", *DİA*, VIII, 8.

Buhârî, "Tevhîd", 7; Müslim, "Zikir", 68.

Müslim, "Zühd", 60; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 153.

es-Sâffât 37/158.

el-En'âm 6/100.

M. Süreyya Şahin, "Cin", *DİA*, VIII, 8.

bkez-Zâriyât 51/56.

bk. el-En'âm 6/130.

Müslim, "Salât", 150; Tirmizî, "Tefsîr", 47/46; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 42.

Müslim, "Salât", 33, 150; Tirmizî, "Tefsîr", 47/46; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 42.

er-Rahmân 55/56; ayrıca bkel-Kehf 18/50; el-A‘râf 7/38.

el-A‘râf 7/14-15.

en-Neml 27/39; ayrıca bk. ÖFaruk Harman, “Süleyman”, *DİA*, XXXVIII, 60; Ali Erbaş, “İfrit”, XXI, 517.

Neml 27/40

Buhârî, “Tefsîr”, 34; Müslim, “Selâm”, 35.

Sebe 34/14.

Buhârî, “Tefsîr”, 72; şeytanların ve cinlerin gökten haber aşırmak amacıyla kulak kabartmaları konusunda bk. İlyas Çelebi, “İstirâk-ı Sem‘” *DİA*, XXIII, 371-373.

Buhârî, “Tıb” 46; Müslim, “Selâm”, 123.

Ebû Dâvûd, “Tıb”, 21.

en-Nâs 114/1-6.

el-En‘âm 6/128.

el-Bakara 2/275.

Buhârî, “Ahkâm”, 21.

A. Saim Kılavuz, “Cin”, *DİA*, VIII, 9.

Buhârî, “Tıb”, 48; Müslim, “Îmân”, 145; ayrıca bk. İlyas Çelebi, “Sihir”, *DİA*, XXXVII, 170-171.

Buhârî, “Vekâlet”, 10; Tirmizî, “Fedâilü’l-Kur’ân”, 2,3.

A. Saim Kılavuz, “Cin”, *DİA*, VIII, 9.

A. Saim Kılavuz, “Cin”, *DİA*, VIII, 9.

A. Saim Kılavuz, “Cin”, *DİA*, VIII, 9-10; ayrıca bk. Süleyman Uludağ, “Azâim”, *DİA*, IV, 299-300; İlyas Çelebi, “Havas İlmi”, *DİA*, XVI, 517-521.

ez-Zâriyât 51/56.

el-En‘âm 6/130.

el-En‘âm 6/112.

el-Ahkāf 46/29-32; el-Cin 72/11.

el-Enbiyâ 21/23.

Âl-i İmrân 3/191.

ez-Zâriyât 51/56.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEYTAN

XVI. Kavram Olarak Şeytan ve İblis

Sözlükte **şeytan** kelimesi “uzaklaşmak, haktan ve hayırdan ayrılmak; “öfkesinden yanıp tutuşmak, yanıp helâke uğramak” gibi mânalara gelen “şatn” kökünden türetilmiş olup “hayır ve rahmetten uzaklaşmış varlık” demektir, çoğulu “şeyâtîn”dir.[193] Arap dilinde şer ve kötülükte ileri giden her şey için “şeytan” kelimesi kullanılmaktadır. Bu sebeple insan ve hayvanların haylaz, zararlı, itaatsiz ve huysuz olanlarına mecazen şeytan denilmiştir. Nitekim Hz. Ömer bindiği bir hayvanın aşırı derecede huysuzluk göstermesi ve ürkmesi üzerine, “Beni bir şeytana bindirdiniz” demiştir.[194]

Dinî bir terim olarak şeytan, “Allah’ın emrine karşı gelerek Hz. Âdem’e secde etmediği için ilâhî rahmetten kovulan, sonra da Allah’ın izniyle insanları hak yoldan uzaklaştırmak üzere onlara musallat olan ruhanî varlık” diye tanımlanır.

Kur’ân-ı Kerim’de şeytanın azgın, sinsi, yanıltıcı ve kışkırtıcı karakterinden söz edilmekte, onun hile ve aldatmalarına dikkat çekilmekte, müminlere ondan uzak durmaları emredilmekte, şerrinden Allah’a sığınmanın gereği vurgulanmaktadır.

Kur’an’da şeytan için “iblîs” kelimesi de kullanılmıştır. İblis Arapça’da “ümit kesen, şaşırıp kalan, söyleyecek sözü olmayan” demektir. Dinî terminolojide ise Allah’ın rahmetinden ümit kesmiş ve bundan mahrum kalmış” demektir. Şeytan yaptığı isyan ve hatasında ısrar etmesi sebebiyle bu isme lâyık görülmüştür. Şeytan ve İblis’i ifade etmek üzere İslâmî literatürde nâdiren Azâzîl kelimesi de kullanılmıştır.[195]

XVII. Şeytanın Varlığı ve Mahiyeti

Ruhanî nitelik taşıyan meleklerle cinlerin mevcudiyeti nasıl gerçekse ruhanî bir varlık olan şeytanın varlığı da aynı şekilde gerçektir. İnsanlara gözükmeyen, fakat onları rahatça görebilen, kötülüğün yeryüzünde yayılması için olanca gücüyle çaba sarf eden bir varlığın mevcudiyeti imkânsız değildir, bunun akla aykırı bir yönü de yoktur.

Şeytanın varlığı Kur’an ve Sünnetle açıkça sabit olup inkâr edilmesi mümkün değildir. Şeytan konusunda tevile giderek onun hayalî bir şey veya zihinsel bir kavram olduğu ya da mikrop ve bakteri anlamına geldiği şeklindeki iddialar keyfî olarak Kur’an’ı tevil etme girişimlerdir; mümkün olan bir şeyi imkânsızlığa iterek aklî tahakkümde bulunma teşebbüsüdür. Kur’ân-ı Kerim’in dinî değerleri inkâr eden, kötülük yapan ve onu teşvik eden, Allah’ın emrine karşı gelen, yerine göre gezip dolaşan, konuşan vb. şeklinde niteleyerek şahsiyet verdiği bu varlığı, şahsiyeti olmayan temsilî bir şeymiş gibi yorumlamak kabul edilemeyen bir yaklaşımdır; bilimsel değildir, asırlardır müslümanların bu konudaki görüş

birliğini dikkate almamaktır.

Şeytan veya İblis bütün cinlerin yani melekler dışında duyularla algılanamayan varlıkların atasıdır. Cin sûresinde zikredildiği üzere mümin cinler de vardır. Âlimlerin bir kısmı, şeytanın melek iken Hz. Âdem'e secde etmemesi sebebiyle ilâhî rahmetten kovularak şeytan adını aldığını söylemişlerdir. Ancak onların çoğunluğuna göre şeytan meleklerden ayrı bir varlık türüdür. Allah'ın rahmetinden kovulmadan önce meleklerin arasında bulunuyordu. Daha sonra Âdem'e secde etmeyip kendisinin ondan üstün olduğunu ileri sürünce meleklerin arasından çıkarılmıştır.

XVIII. Şeytanın İsyanı ve Kovulması

Kur'ân-ı Kerim'de bu konuyu ilgilendiren epeyce âyet yer almaktadır. Bu ilâhî beyanların birinde konu şöyle başlar: “Andolsun sizi yarattık sonra size şekil verdik. Sonra da meleklere “Âdem'e secde edin” dedik. İblis dışındakiler secde ettiler. O ise secde edenlerden olmadı.[196]

A'râf sûresinde bu ilâhî beyanı takip eden âyetlerde bildirildiği üzere Cenâb-ı Hak İblis'e Âdem'e niçin secde etmediğini sormuş, o da kendisini ateşten, Âdem'i de topraktan yarattığı için ondan üstün olduğunu söylemiştir. Âyetlerin devamında Allah Teâlâ şeytanı bulunduğu maddî veya mânevî yerden aşağıya inmesini emretmiş, o da inmiş, Cenâb-ı Hak'tan, kıyamet gününe kadar kendisini yaşatması ve Âdem neslini hak yoldan çıkarma teşebbüslerine izin vermesini talep etmiş ve bu isteğine olumlu cevap almıştır.[197]

XIX. Şeytanın Yaptığı İşler

Hz. Âdem ile Havvâ'nın cennetten çıkarılıp yeryüzüne indirilmesiyle insan-şeytan mücadelesi başlamış oldu. Allah Teâlâ'nın bu mücadeleye yönelik emirlerinden biri şöyledir: “Ey insanlar, yeryüzünde bulunan helâl ve temiz şeylerden yiyin, şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, açık bir düşmanınızdır.”[198]

Şeytanın insanoğlunu hangi işlerde ve hangi yöntemlerle aldatmaya, yaptığı kötü şeyleri güzel göstermeye çalıştığı çeşitli münasebetlerle birçok âyette belirtilmiştir. Hadis rivayetlerinde de her insanın yanında kendisini kötülüğe sevk etmek üzere görevli bir şeytanın bulunduğu ifade edilmiştir.[199] Hatta bu iyilik-kötülük mücadelesi alanında peygamberlerin şeytanları da yer almaktadır: “Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar.”[200]

Şimdi şeytanın insanoğluna yaptığı ve yaptırdığı kötü işlere Kur'ân-ı Kerim'den bazı örnekler verelim.

1. “Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve cimriliği telkin eder.”[201]

2. “Şeytan onlara (birçok) vaatte bulunur ve onları ümitlendirir. Halbuki onun söz vermesi aldatmacadan başka bir şey değildir.”[202]

3. “Şeytan, ancak kendi dostlarını korkutur. Eğer siz gerçekten inanmışsanız, onlardan değil, benden korkun!”[203]

4. “Şeytanlar, dostlarına sizinle mücadele etmeleri için fısıldayıp telkinde

bulunur. Eğer onlara uyarsanız şüphesiz siz de (Allah'a) ortak koşanlar gibi olursunuz."[204]

5. "Kullarıma de ki sözün en güzelini söylesinler. Çünkü şeytan aralarını bozar. Zira şeytan insanın apaçık bir düşmanıdır."[205]

6. "İnsanlardan kimisi var ki Allah hakkında bilmeden tartışır ve böylece her kaba ve şarlatan şeytana uyar."[206]

7. "Şeytan, onları istilâ edip ruhlarına hâkim olmuş, onlara Allah'ı anmayı unutturmuştur."[207]

8. "(Yahudileri kandıran münafıkların durumu da) tıpkı şeytanın durumuna benzer ki o, insana "inkâr et" dedi. İnsan inkâr edince de, "Ben senden uzağım, ben âlemlerin rabbi olan Allah'tan korkarım!" dedi."[208]

9. "Servetlerini saçıp savuranlar şeytanın kardeşleri olmuştur. Şeytan ise rabbine karşı çok nankör bir yaratıktır."[209]

10. "Gizli konuşmalar şeytandan gelen işlerdir, tâ ki iman edenler üzülsün. Oysaki o, Allah'ın izni olmadıkça müminlere hiçbir zarar veremez. Müminler Allah'a güvensinler."[210]

11. "Şeytanların kimin başına üşüştüğünü size bildireyim mi? Onlar iftira düşkünü günahkârların başına üşüşürler."[211]

12. "Rahmeti sonsuz olan Allah'ı anmayı göz ardı eden kimsenin başına bir şeytan musallat ederiz. Böylece o, en yakın dostu olur. Şüphesiz şeytanlar böylelerini yoldan çıkarırlar ama onlar hep doğru yolda olduklarını sanırlar."[212]

Çeşitli hadis metinlerinde de şeytanın kendisi ve onun yaptıklarıyla ilgili uyarılar yer almıştır. Resûl-i Ekrem çirkinlik, zulüm, isyan, ahlâksızlık, fuhuş, kargaşa ve haksız kazanç gibi bireysel ve toplumsal kötülüklerin kaynağının şeytan olduğunu belirtmekte, bunları yapanların Allah'ın rızasından uzaklaştığını haber vermektedir. Bu konuda bir hadisin mealini zikretmekle yetinelim: "İblis tahtını denizin üzerinde kurar. İnsanları fitnelere düşürmek üzere bölük bölük askerlerini oradan dağıtır. Ona göre yardımcılarının en değerlisi kişileri en çok fitneye sokandır. İblis'in savaşçıları görevlerinden dönünce onların her birine, 'Ne yaptın, anlat bakalım?' diye sorar. Şeytanın emrindeki kâfir cin, 'Şunları şunları yaptım' der. İblis böylesine 'Sen hiçbir şey becerememişsin' der. Sonra bir diğeri gelir ve 'Bir insanın peşine takıldım, onunla karısının arasını açıncaya kadar kendilerini terk etmedim' der. Bunun üzerine İblis ona, 'Sen ne kadar iyisin' diyerek iltifat eder."[213]

V. Şeytanın Yaratılış Hikmeti

Şüphe yok ki Allah Teâlâ hiçbir şeyi boşuna yaratmamış, aksine her bir varlığı kendisine özgü hikmetlere dayandırmıştır. Biz insanlar bazı durumlarda fark edemesek de Allah'ın yaratmasında mutlaka hikmetlerin bulunduğunu kabul ederiz. Bu noktada kendi kendimize, "Şeytan gibi şer bir varlığın yaratılmasında ne gibi hikmetler söz konusudur, bu husus bizim ufkumuzda Allah'ın hikmetlerinden neleri çağrıştırıyor?" diye soracak olursak cevap olarak şunları söylemek mümkündür:

a) Cenâb-ı Hak varlıkları zıtlarıyla birlikte yaratmıştır, tâ ki birbirlerinden ayırt edilmeleri mümkün olsun, aralarındaki fark anlaşılabilsin. Sırf iyilik olan meleklerin bizim zihnimizde yer edebilmesi sırf şer olan şeytanın varlığıyla mümkün olmaktadır. Meselâ "yukarı" diye bir kavram olmasaydı, "aşağı" diye bir mânayı kavrayamazdık. Eski âlimlerin deyişiyle, "Eşya (nesne ve olaylar) ancak zıtlarıyla kendini gösterir" yani her şey zıddıyla anlam kazanır.

b) Şeytanın yaratılışındaki bir başka hikmet, Allah Teâlâ'nın üstünlük ifade eden isimlerinin (esmâ-i hüsnâ) tecelli edecekleri bir varlığın gerekli olmasıdır. Meselâ kahhâr (yenilmeyen yegâne galip), müntakım (suçluları cezalandıran), adl (mutlak adalet sahibi), dâr (zarar veren), nâfi' (fayda veren), hâfid (alçaltan, zillete düşüren), râfi' (yücelten, izzet ve şeref veren), muiz (izzet veren, aziz kılan), müzill (zillet veren, zillete düşüren) gibi. Allah'ın bu ve benzeri isimleri, kendileriyle alâkası olacak bir varlığın bulunmasını gerektiren kemal sıfatlarıdır. Şayet insanlar ve cinler melek tabiatında olsaydı bu isimlerin eser ve neticeleri ortaya çıkamazdı.

c) Şeytan yaratılmamış olsaydı Allah'ın hıfz (yapılan işleri bütün detaylarıyla zapt etme, her şeyi âfet ve belâdan koruma, dengede tutma), mağfiret, rahmet ve bağışlama gibi mânaları içeren kemal sıfatları ve isimlerinin tecelli etmesi imkân dahiline girmezdi. Nitekim Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: "Eğer siz günah işlemeseydiniz, Allah sizin yerinize günah işleyip mağfiret dileyecek ve O'nun da kendilerini affedeceği bir toplum yaratırdı."[214]

d) Şöyle bir yorum yapmak da mümkündür: Şeytan olmasaydı Allah'a ibadet ve itaat diye bir şey olmazdı. Çünkü belli fiillerin ibadet, taat, hayır ve güzel oluşları bunların zıtlarıyla bilinebilir. Bundan dolayı iyiliklerin karşısında insanlara şer ve çirkin fiillere yol gösteren şeytan da bulunmuştur.[215]

e) Şeytan aynı zamanda imtihan vesilesi olarak yaratılmıştır. Birçok âyette belirtildiği üzere insan imtihan olmaktadır. Bu dünyada her şey imtihan vesilesidir. Nefis ve şeytanın yaratılmasının bir hikmeti de budur.

VI. Cinlerden ve Şeytanlardan Korunma Yolları

İsyankâr cinlerin ve şeytanların insan üzerindeki etkisi vesvese vermek, türlü yöntemlerle onları Allah'ın yolundan alıkoymak üzere insanların fark edemeyeceği bir gizlilikte şerri telkin etmek şeklindedir. Şeytanın fiilen ve fizikî olarak insanlar üzerinde hâkimiyet kurma gibi bir gücü bulunmamaktadır. Bunların insanlar üzerinde sihir yoluyla etkisi olup olmadığı konusu ise âlimler arasında tartışmalı bir husustur. Cinlerin sihir yoluyla etkili oldukları mümkün görülse bile bu, özellikle karakter olarak şeytanlaşmış insanlar eliyle gerçekleşebilir.

Cinlerin ve şeytanların varlığını ve neler yapabileceklerini Kur'an'dan ve Sünnet'ten öğrenebildiğimiz gibi onlardan korunma yöntemlerini de aynı kaynaklardan öğrenmek durumundayız.

Şeytanın insanı etkilemeye çalışmadığı hiçbir hayırlı iş yoktur. Hatta o, Kur'an okurken bile kişinin yanına gelir, onu âyetleri yanlış okumasına ve yanlış anlamasına sevk etmeye çalışır. Yeterli bilgisi olmadığı halde yorum yapabilecek

kudrette olduğunu, Kur'an okurken saygısız davranabileceğini, amel ve ibadet etmesinin gerekli olmadığını telkin eder. Söz konusu kişi kendisine telkinde bulunan şeytanı göremez ve farkına varamaz.

Kur'ân-ı Kerim bu ve benzeri tehlikelere karşı müslümanları uyarmış ve şöyle buyurmuştur: "Kur'an okuduğun zaman rahmet kapısından kovulup lânetlenmiş olan şeytandan Allah'a sığın."[216] Yani bize "eûzü billâhi mine'ş-şeytâni'r-recîm" diyerek şeytanın şerrinden Allah'a sığınmamız emredilmektedir. Aslında Allah'a sığınma (istiâze) hayatın her safhasında kullanılacak bir yöntemdir. Bir âyete şöyle buyurulur: "Eğer şeytanın fitlemesi seni dürterse hemen Allah'a sığın! Çünkü O, her şeyi işiten ve bilendir."[217]

Allah'ın emir ve yasakları bilinmeden şeytanî telkinlerin farkına varılamaz. Şu halde şeytandan Allah'a sığınmak içeriği boş bir dua olmaktan öte, gerçek bir dua niteliğiyle hem kalbî, hem ilmî, hem de fiilî çabayı beraberinde bulundurur. Nitekim şu âyet buna işaret etmektedir: "Allah'tan korkanlar, kendilerine şeytan tarafından bir vesvese dokunduğunda inceden inceye düşünür ve hemen gerçeği görürler."[218]

Resûl-i Ekrem pek çok hadisinde şeytanın gerek vesvese, telkin ve meşrû gösterme şeklindeki mânevî tesirlerine, gerekse maddî olarak ortaya çıkabilecek etkilerine karşı uyarılarda bulunmuştur. Bu konuda Kur'an ve Sünnet'in gösterdiği yolların dışındaki bir yola sapılmamalıdır. Dolayısıyla cin ve şeytan gibi varlıklardan kaynaklandığı düşünülen olumsuz bir durumla karşılaşanların öncelikle Allah'a sığınması, dua etmesi, Kur'an okuması, bununla ilgili olarak Hz. Peygamber'den öğrenilen dua âyetlerini tekrar etmesi, gerektiği takdirde bu alanın uzmanı olan, inançlara saygılı ilim ehlinden de yardım alması gerekir.

Şeytanların insanları aldatmalarına karşı en büyük direnç ilim ehlinden gelir. Resûlullah, dini bilen anlayışlı ve sâlih amel sahibi bir âlimin, şeytana karşı, dinini bilmeyen ve din üzerinde tefekkürü bulunmayan kişilerden -berikiler daha çok ibadet ehli gibi gözükseler de- daha güçlü ve dayanıklı olacağını buyurmuştur.[219]

Şeytanlardan sığınmak amacıyla anlamları düşünülerek okunacak bazı âyetler tavsiye edilmiştir. Meselâ kişi, akşam yatağına girdiğinde Âyetü'l-kürsî'yi okursa sabaha kadar şeytanlardan korunmuş olur.[220]

Hz. Peygamber önceleri, cinlerden ve insanlardan gelecek göz değmesine (nazar) karşı çeşitli dualarla Allah'a sığınıyordu. Felâk ve Nâs sûrelerinin inmesinden sonra bu uygulamayı bırakıp söz konusu sûrelerle sığınmaya devam etmiştir.[221]

VII. Kıyamet Sonrasında Cinler ve Şeytanlar

Kâfir cinlerin cehennemde zemherîr (şiddetli soğuk) türünden veya başka azap çeşitleriyle cezalandırılacağı İslâm âlimlerince genel kabul gören bir görüştür.[222] Buna karşılık mümin cinlerin cennetle mükâfatlandırılması konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Çoğunluğa göre ilâhî buyruklara itaat eden mümin cinler cennete girecektir. Aralarında Ebû Hanîfe'nin de bulunduğu bazı âlimler ise onların cehennemden kurtulmak suretiyle mükâfatlandırılmış

olacaklarını, cennete giremeyeceklerini, sonunda diğer canlılar gibi yok edileceklerini söylemişlerdir.[223] Cennetle ilgili olarak Kur'an'da ve hadislerde yer alan birçok nas cinlere dair herhangi bir bilgiye yer vermemektedir.[224]

Kur'ân-ı Kerim hesap gününde şeytanlarla ona tâbi olanların acınacak hallerini tasvir ederken, insan-cin ayırımı olmadan zalimlerin azaba uğrayacağını haber vermektedir. Buna göre o gün şeytan ve onun yolunu izleyenler birbirlerini suçlayacak, ancak kimsenin kimseden alacağı bir şey olmayacaktır. Çünkü şeytan insanları bâtıla ve şerre teşvik etmişse de insanlar bunları kendi iradeleriyle fiiliyata geçirmiştir.[225]

Konuyla ilgili âyetler birlikte değerlendirildiğinde şunu söylemek gerekir: İnsanların kâfirleri nasıl cehenneme girecekse, cinlerin kâfirleri de girecektir. Burada ateşten yaratıldıkları halde cinlerin cehennemde nasıl azap edilecekleri sorusu akla gelmektedir. Bunun şiddetli soğuk azabı ile gerçekleşeceği şeklinde yorumlanması mümkündür.

Bu konuda çağdaş müelliflerden Mevdûdî'nin şu izahı da mâkul gözükmektedir: Kur'an'a göre insan da topraktan yaratılmış değil midir? Meselâ insana taş gibi olmuş kuru bir toprak parçası atılsa onun canı yanacaktır. Aslında insanın cismi her ne kadar yeryüzü maddelerinden yaratılmışsa da bu madde et, deri, kemik gibi değişik bir hal almıştır. Ama insan bu maddelerden acı çekebilir. Aynı yaklaşımla cin de yapı itibariyle ateşten yaratılmış bir mahlûksa da sonra can ve his taşıyan bir yaratık haline gelmiştir. Dolayısıyla ateş onun canını da yakabilir. [226]

Bunun yanında kâfir cinlere azabın nasıl olacağının bilgisini Allah'a havale etmek ve mahiyetini bilmediğimizi söylemek daha isabetli görünmektedir.

İlyas Çelebi, "Şeytan", *DİA*, XXXIX, 99.

İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 60.

Salih Tuğ, "Azâzîl", *DİA*, IV, 311.

el-A'râf 7/11.

el-A'râf 7/12-18.

el-Bakara 2/168.

Tirmizî, "Radâ'", 17

el-En'âm 6/112-113.

el-Bakara 2/268.

en-Nisâ 4/120.

Al-i İmrân 3/175.

el-En‘âm 6/121.

el-İsrâ 17/53.

el-Hac 22/3.

el-Mücâdele 58/19.

el-Haşr 59/16.

el-İsrâ 17/27.

el-Mücâdele 58/10.

eş-Şuarâ 26/221-222.

ez-Zuhruf 43/36-37.

Müslim, “Münâfikīn”, 66-67.

Müslim, “Tevbe”, 2; Tirmizî, “Cennet”, 2.

A. Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akâidi ve Kelâma Giriş*, s. 329-330.

en-Nahl 16/98; ayrıca bk. Muhsin Demirci, “İstiâze”, *DİA*, XXIII, 318-319.

el-A‘râf 7/200.

el-A‘râf 7/201.

Tirmizî, “İlim”, 19; İbn Mâce, “Mukaddime”, 17.

Buhârî, “Vekâlet”, 10.

İbn Mâce, “Tıb”, 33; ayrıca bk. İlyas Çelebi, “Nazar”, *DİA*, XXXII, 444-446; a.mlf., “Rukye”, *DİA*, XXXV, 219-221.

A. Saim Kılavuz, “Cin”, *DİA*, VIII, 10.

Mâtürîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne*, X, 255; A. Saim Kılavuz, “Cin”, *DİA*, VIII, 10.

Mâtürîdî, *a.g.e.*, X, 255; Kılavuz, “Cin”, *DİA*, VIII, 10.

bk. İbrâhim 14/22.

Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 489.

SONUÇ

Müminler Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, kullara hayır ve şer olarak dokunan her şeyin Allah'ın ilmi, kudreti ve iradesi dahilinde meydana geldiğine inanırlar. İnsan, kendi hayatına ve içinde yaşadığı âleme baktığı takdirde her şeyin yaratıcısının tek Allah olduğuna kesinlikle hükmeder. O'nun mutlak ilim ve güç sahibi olduğunu bilen, anlayan ve buna iman eden bir müslüman, böylesi bir kudretin kendisini sorumsuz biri olarak bırakmayacağı sonucuna varır. Evrenin düzenini melekler vasıtasıyla sağlayan yüce yaratıcı, insanların işlerinde de melekleri görevlendirmiştir.

İman esasları arasında peygamberlerin zikredilmesi, kendisine bir meleğin vahiy ve kitap getirmesi anlamına gelir. Âhiret hayatının varlığı da bize peygamber aracılığıyla bildirilmektedir. Olmuş ve olacak her şeyin bilgisi, hükmü ve takdiri anlamındaki kazâ-kader inancının Allah inancıyla ilişkisi de çok açıktır. Sonuç olarak "lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah" diyen bir kimse hem İslâm'ın altı inanç esasını hem de Hz. Peygamber'in insanlığa Allah'tan getirdiği her şeyi tasdik etmiş olmaktadır.

Melekler, Allah'ın emirlerine itaat eden, günah işlemeyen, hataya düşmeyen, daima hayır ve iyilik dileyen ruhanî varlıklardır, keyfiyetini bilemeyeceğimiz şekilde nurdan yaratılmışlardır. Yatıp uyumaları, erkeklik-dişilikleri, üreyip çoğalmaları, unutmaları yoktur. Her yerde bulunurlar, kısa zaman diliminde uzak mesafeleri alabilirler, diledikleri şekle girme kabiliyetine sahiptirler, gece ve gündüz zikir, tesbih ve ibadetle meşguldürler.

Melekler görevlerine ve Allah'a yakınlıklarına göre derecelere ayrılırlar, müminlere dua eder, onlara destek verirler. Meleklerin, mahiyetini bilemeyeceğimiz şekilde kanatları vardır. Özelliklerini anlatmaya çalıştığımız melekler, gerçek varlığı olmayan ve Kur'an'da sadece sembolik olarak anlatılan birer varlık değildir. Onlar gerçekten vardır, mevcudiyetlerini duyu organlarımızla idrak edemeyişimiz yok olmalarını gerektirmez.

Cinler. Kur'ân-ı Kerim'den öğrendiğimize göre cinler de tıpkı insanlar gibi Allah'a kulluk etmek üzere insanlardan önce yaratılmış gerçek varlıklardır. Kur'an'da onlarla ilgili geçen ifadeleri sembolik mânalara yorumlamak ve cinlerin varlığını yok saymak mümkün değildir. Allah Teâlâ cinleri yakıcı ve her şeye nüfuz edici bir ateşten, Kur'an'ın ifadesiyle "nâr-ı semûm" ve "mâric" ateşinden yaratmıştır.

Yaptıklarından sorumlu varlıklar olarak cinlere de peygamber gönderilmiş, onlardan bir kısmı iman etmiş, bir kısmı da kâfir olarak kalmıştır. Resûl-i Ekrem İslâm dininin inanç, amel ve ahlâk esaslarını cinlere de tebliğ etmiştir.

Cinlerin varlığı kesindir. Onları inkâr etmek asırlardan beri müslümanların üzerinde birleştikleri bir inanç esasını reddetmeye götürür. Cinler kısa sürede

uzun mesafeleri alabilir, insanlarca görülmedikleri halde kendileri onları görür, gaybı bilememelerine rağmen beşer türünün vâkıf olamadığı bazı hususları bilir ve uzun ömürlü olurlar. Bu sebeple insanlara nispetle bazı farklı özellikler taşırlar. Ancak bu, onların insanlardan faziletli olduğu mânasına gelmez.

Cinler insanlar arasındaki dostları aracılığıyla veya sihir yoluyla yine insanlara zarar verebilirler. Bu konuda daha çok Kur'an okumak, dua etmek ve Hz. Peygamber'in öğrettiği tedbirlerle önlem almak tavsiye edilmiştir. Esasen Resûl-i Ekrem'in tebliğ ettiği prensipleri benimseyen ve onun öğrettiği doğru yolu (sırât-ı müstakīm) izleyen bir müslüman üzerinde cinlerin olumsuz bir etkisi yoktur. Cinlerin insan üzerindeki en önemli etkisi, onları Allah'ın yolundan alıkoymak üzere türlü hile ve desîseye başvurmalarıdır. Bunu yapanlar da İblis ve onun yandaşları yani şeytanlardır.

Şeytan, kibirli ve kendini beğenmiş, bundan dolayı cennetten ve Allah'ın rahmetinden kovulmuş, isyanında devam etmek ve başkalarını da saptırmak üzere Allah'tan mühlet isteyerek bunu almış bir varlıktır. Ancak takvâ sahipleri şeytanın aldatıcı etkilerini idrak edip korunurlar. Zaten şeytanlar sadece kâfirlerin ve münafıkların dostudur.

Gerek melekler, gerekse cin ve şeytan sadece vahyin haber vermesiyle bilinebilecek varlıklardır. Bunlar hakkında Kur'an ve Sünnet'te yer almayan bilgiler ve yorumlar kimseyi bağlamaz. Buna göre melek, cin ve şeytan konusunda akla gelebilecek sorulara da yine Kur'an ve Sünnet bağlamında cevap aramak gerekir. Ancak bunlar gaybî konular olduğu için merak edilen her şeyin birebir cevabını bulmak mümkün olmayabilir. Önemli olan melek, cin ve şeytan hakkında Kur'an ve Sünnet'te zikredilen şeylere olduğu gibi iman etmek, mâkul çerçevede yorumlar yapmak ve yorumların yetersiz kaldığı hususları Allah'a havale etmektir.

Meleklerin, cinlerin ve şeytanların varlığı insanın var oluşunu da belirleyen gerçeklikleri içermektedir. Tam teslimiyet içindeki iman ve güzel amellerle melekleşen, hatta bunun da ötesine geçebilen insan gurur, kibir, dünyevîlik, âhireti ve hesap gününü unutma, karşı cinse olan düşkünlük, sözünde durmama, emanete hıyanet etme, helâl-haram tanımama gibi gayri meşrû şeylerden mutluluk duyan yapısıyla şeytanlaşabilmektedir. İnsan Allah'ın yardımı ve özgür iradesiyle melekler tarafını tuttuğunda kazanan taraf olacaktır, şeytanların tarafını tuttuğunda ise kaybedecektir. İzlenecek yolun çizilebilmesi dinî bilgilerin doğru bir biçimde öğrenilmesine bağlıdır. Bunun için başta Kur'an'da, sonra Sünnet'te yer alan ilgili beyanları okumak kuşkusuz insanı arzuladığı hakikatlere ulaştıracaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed Naim, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Ankara 1981.

Ateş, Süleyman, *Kur'an Ansiklopedisi*, İstanbul, ts. (Kuba Yayınları).

Aynî, Mahmûd b. Ahmed, *Umdetü'l-kārî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut, ts. (Dârü ihyâi't-türâsi'l-Arabî).

Bebek, Âdil, "Sûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (*DİA)*, XXXVII, 533-534.

Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, İstanbul, ts. (Akçağ Yayınları).

Cebeci, Lütfullah, "Mîkâil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (*DİA)*, XXX, 46.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd, *es-Sıhâh Tâcü'l-luġa*, Beyrut 1990.

Çelebi, İlyas, "İstirâk-ı Sem'", *DİA*, XXIII, 371-373.

a.mlf., "Nazar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (*DİA)*, XXXII, 444-446.

a.mlf., "Rukye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (*DİA)*, XXXV, 219-221.

a.mlf., "Sihir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (*DİA)*, XXXVII, 170-172.

a.mlf., "Şeytan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (*DİA)*, XXXIX, 99-101.

Demirci, Kürşat, "Hârût ve Mârût", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (*DİA)*, XVI, 261-264.

Demirci, Muhsin, "İstiâze", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (*DİA)*, XXIII, 318-319.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, İstanbul 1979.

Erbaş, Ali, "İfrit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (*DİA)*, XXI, 516-517.

a.mlf., "Melek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (*DİA)*, XXIX, 37-39.

Fahreddin er-Râzî, Muhammed b. Ömer, *Mefâtîhu'l-ġayb*, Beyrut 1420.

Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, Beyrut 2003.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984.

İbn Kesîr, İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Beyrut 1986.

a.mlf., *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, Riyad 1999.

Karaman, Hayreddin ve dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara 2004.

Kılavuz, Ahmet Saim, *Anahatlarıyla İslam Akāidi ve Kelâma Giriş*, İstanbul 2007.

a.mlf., "Cin", *DİA*, VIII, 8-10.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân,* Kahire 1964.

Kuzâî, Muhammed b. Selâme, *Müsnedü'ş-Şihâb*, Beyrut 1986.

Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne,* Beyrut 2005.

Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân* (terc. Heyet), İstanbul 1996.

Mübârekfûrî, Muhammed b. Abdurrahman, *Tuhfetü'l-ahvezî bi-şerhi Câmii't-Tirmizî,* Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye).

Nesâî Ahmed b. Şuayb, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, Beyrut 1406.

Özervarlı, M. Sait, "Melek" (İslâm İnancında Melek), *DİA*, XXIX, 40-42.

Süyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir, *el-Habâik fî ahbâri'l-melâik*, Beyrut 1988.

Şahin, M. Süreyya, "Cin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (*DİA)*, VIII, 5-8.

Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, Beyrut 2000.

Teftâzânî, Mes‘ûd b. Ömer, *Şerhu’l-Akāid*, İstanbul 1308.
a.mlf., *Şerhu’l-Mekāsıd*, Beyrut 1998.
Yardım, Ali, “Dihye b. Halîfe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (*DİA)*, IX, 294.
Yavuz, Yusuf Şevki, “Şefaat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (*DİA)*, XXXVIII, 412-415.
Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi’t-tenzîl*, Beyrut 1407.